

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et specialbibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

AARBOG

FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1944.

† Kommission hos Svegårds Boghandel,
Sorø.

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

XXXII

1944

Redaktionsudvalget:

Overlærer *J. Heltoft*, Haslev.

Cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Stednavneudvalget.

Adjunkt *Poul Kierkegaard*, Herlufsholm.

Henvendelse i Redaktionssager sker til *J. Heltoft*, Haslev.

DEN GUDELIGE BEVÆGELSE I SYDVESTSJÆLLAND. II.

AF

Aa. Lambert-Jensen.

I de første 10 Aar efter dens Frembrud 1830-40.

De fleste Steder i Landet maatte Konventiklerne leve deres Liv mere eller mindre i det skjulte, fordi de ofte kom i Strid med Øvrigheden paa Grund af Præsternes Modstand mod dem. Ganske vist tillod Plakat af 13. Jan. 1741, at de holdtes, naar de anmeldtes til Sognepræsten, og han iøvrigt var tilstede jævnlig; men da han ikke vilde deltage, ja, undertiden nægtede at modtage dem, der anmeldte Forsamling, forblev de Lempelser, Plakaten syntes at indrømme, ret illusoriske.

En Undtagelse dannede nogle af Præsterne i Sognene omkring Holsteinborg. Greve F. A. Holstein, der forstod Betydningen af, at der ansattes Gejstlige, der havde Sympati for det nyvakte Liv og vilde lede det ind i et sundt folkekirkeligt Spor, sørgede for, i den Udstrækning han havde Kaldsret til Kirkerne, at faa Embederne besat med saadanne unge Præster.

Følgen var, at omend enkelte af de Præster, der

var her, da Opvækkelsen brød ud, tog Kampen op imod den, i et enkelt Tilfælde endogsaa forfulgte den, nøjedes de øvrige med at bekæmpe den med aandelige Vaaben eller ogsaa ignorerede de den aldeles.

Blandt de Præster, der indtog et positivt Standpunkt, skal nævnes J. A. L. Holm, der 1827 blev residerende Kapellan for Hyllested-Venslev-Holsteinborg Sogne og fra 1840 Sognepræst samme Sted; og P. A. Fenger, Sognepræst for Slotsbjærgby-Sludstrup Sogne fra 1827; de var begge paa Egnen, da Livet begyndte at vaagne¹⁾. Af andre, der indtog samme Holdning, og som blev kaldet efter det aandelige Livs Frembrud, er der særlig Grund til at nævne E. Th. Clausen, Gimlinge, senere Boeslunde, C. F. Rønne, Haarslev-Tingjellinge, senere Høve-Flakkebjerg, Provst L. V. Monrad, Marvede-Hyllinge, Chr. Lemvigh, Krummerup-Fuglebjerg, samt F. E. Boisen — senere kendt under Navnet Budstikke-Boisen — Skørpinge-Faarstrup, og E. Mau, Haarslev-Tingjellinge.

J. A. L. Holm blev i sin Tid af Greve Holstein kaldet, fordi han var en af Københavns energiske unge Præster. Han havde betydelige Evner som Prædikant og forstod Betydningen af, at Lægmænd kom med i det kirkelige Arbejde. Det var paa hans Foranledning, at Greven overdrog en Gaard i Fæste til den opvakte fynske Karl, Rasmus Ottesen, i Slutningen af 20erne. Han gled dog ret tidligt noget i Baggrunden, dels fordi han var ængstelig for at komme i Konflikt med de offentlige Myndigheder og dels fordi han ikke kunde sympatisere med den Udvikling Konventiklerne tog, og den Kurs R. Ottesen og R.

---

1) I. F. Fenger: Det Sydvestsjællandske Broderkonvent. Pag. IV.

Sørensen syntes at ville føre i Aarene omkring 1835. Da Birkedommer Klüwer truede med Forordning af 1741 mod R. Ottesens gudelige Forsamlinger, henvendte O. sig først til Greven, saa til Skolelærer R. Sørensen, Venslev, og endelig til Pastor Holm.

„Er det ikke forfærdeligt!“ udbød Pastor Holm, „blot fordi Rasmus Ottesen, med Jacob Fisker og nogle flere fra Bisserup, der kommer til ham, foruden et Par af hans Venner fra Fyn, der besøger ham, synger Salmer, læser Luthers Postil og beder en Bøn, vil Birkedommeren nu anklage dem til Amtmanden og Cancelliet — og saa har vi Forfølgelsen ogsaa her!“¹⁾

Til Rasmus Ottesen sagde han: „Syng Salmer, syng mange Salmer hele Tiden — saa kan Klüwer ikke sige, at du prædiker — og lad ham saa kun komme!“ Holm kom næppe til Forsamlingerne, men han gav dem Asylret i sine Sogne.

De første Aar Fenger var Præst i Slotsbjærgby, havde han ingen Forbindelse med og kun ringe Kendskab til dem. Men efter at deres Præst i Slagelse, Østrup, en Ven af Fenger, var blevet forflyttet til Bakkendrup og Gørlev, begyndte de at søge hans Kirke. Og den Kamp, han i 1833 maatte føre med Rationalisterne i Vestsjælland, henledte med et Slag Offentlighedens Opmærksomhed paa P. A. Fenger og gjorde hans Navn kendt og yndet blandt de gudelige Forsamlinger²⁾. Snart fyldte de hans Kirke, hvor de fra flere Sogne satte hinanden Stævne, og i 1836 begyndte han paa deres Opfordring til at komme til deres Kon-

---

1) Rasmus Sørensen: Mit Levnedsløb. 1847.

2) Den Vestsjællandske Avis. Aarg. 1833.

ventikler, at holde Opbyggelse i sin Bolig, hveranden Søndag om Eftermiddagen¹⁾).

I Haarslev, hvor C. F. Rønne blev Sognepræst 1830, holdtes den førstegudelige Forsamling Aarefter²⁾; det var vist den første nogenlunde store Forsamling, der blev holdt paa Holsteinborgegnen. 3 Aar senere flyttede han, der tog sig venligt af de Opvakte, til Høve-Flakkebjerg, men Greve Holstein kaldte til hans Efterfølger en Aandsfrænde, E. Mau, der ledede de gudelige Forsamlinger paa den Egn i Jylland, han kom fra.

Mau tog med stor Energi fat paa Husforsamlinger, holdt dem hjemme i Præstegaarden eller ude i Sognet — fortrinvis hos Gaardmændene, fordi de havde bedre Plads end Smaaafolk — i Reglen under god Tilslutning. I 1836 begyndte E. Mau allerede 6te Januar paa gudelige Forsamlinger i Hjemmene, dels i Haarslev By og dels hos Udflytterne; de holdtes to Gange ugentlig og havde sædvanligvis en Tilslutning paa 30—40 Mennesker³⁾.

Mellem ham og Sognets mangeaarige Lærer, E. C. Birch, en dygtig og samvittighedsfuld Mand, under hvis Ledelse Børnene gjorde gode Fremskridt, blev der et smukt Samarbejde. Ved Konventiklerne forskellige Steder i Sognet holdt Læreren sædvanligvis Indgangs bønnen og oplæste Prædikenen.

Omtrent paa Linie med Mau arbejdede Provst L. V. Monrad, der godt et Aar efter Opvækkelsens Be-

---

1) Sorø Amts hist. Aarb. 1918, 63.

2) Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning 1880 II, 401 ff.

3) Nordisk Kirketidende 1836, 137.

gyndelse blev kaldet til Sognepræst for Marvede og Hyllinge Sogne. Ved hans Tiltrædelse var den begyndt i Menstrup og Spjellerup. I Menstrup samlede en troende Lærer P. Christiansen paa de tre store Helligdage, Jule-, Paaske- og Pinsedag, Skolebørnene og forklarede dem Dagens særlige Betydning og deltog iøvrigt i Forsamlinger; faa Maaneder efter Provst Monrads Tiltrædelse blev han forflyttet. Hans Kollega og Aandsfælle, Lærer Hans Jensen i Nabobyen Spjellerup, der ligger indenfor samme Sognegrænse, blev meget anvendt som Taler ved de gudelige Forsamlinger baade indensogns og udensogns. Han var en dygtig Lærer, men med et noget selvsikkert Væsen, der nok irriterede Biskop Mynster en Del, da han var paa Visitats. „Jensen hører til de „opvakte“ og mangler altsaa ikke Selvtillid. Han holder gudelige Forsamlinger, men hvor det gaar ordentlig til“, skrev Biskoppen ved en Visitats 1835¹⁾. Han anker iøvrigt over, at Læreren tager meget ud at tale.

I Monrad havde Lærer Jensen og de øvrige Forsamlingsfolk en god Forsvarer. I sin Egenskab af Provst havde han Lejlighed til at gøre sin Indflydelse gældende ogsaa udenfor sine Sogne. Da R. Sørensen et Par Aar senere blev anklaget, fordi han, ligesom Lærer Jensen tog rundt og talte i andre Sogne, afgav Provst Monrad i sin Egenskab af Provst Erklæring om, at denne R. Sørensens Virksomhed var ham bekendt og han ansaa den for lovmedholdig, da alt gik med Orden og Stilhed. Vedrørende gudelige Forsamlinger, som Sørensen holdt i Marvede og Hyllinge

---

¹⁾ Johs. C. Jessen: V. og Ø. Flakkebjerg Herreders Skolehistorie p. 205.

Sogne udstedte Monrad til Brug i Retten følgende Erklæring, dateret 25. Maj 1837: Det har været med mit Vidende som Præst for Marvede og Hyllinge Sogne, og til min Tilfredshed, at Skolelærer R. Sørensen nogle Gange, naar han besøgte Skolelærer Jensen, Spjellerup By, Marvede Sogn, eller besøgte troende Christne dersteds, har i de gudelige Forsamlinger, som jævnlig om Søndagen afholdes i bemeldte Bye, snart oplæst en Prædiken af Luthers Huspostille, snart et Capitel af Bibelen, og talet derover til Forklaring og Anvendelse; og hvad enten jeg nu selv har været tilstede i disse Forsamlinger eller ikke, har det altid været mig kjært, at Skolelærer Sørensen ledede dem, naar han indfandt sig¹⁾.

Disse Præsters positive Holdning kan ikke noksom paaskønnes! Den bidrog til at føre Opvækkelsen ind i en fast folkekirkelig Kurs paa et Tidspunkt, da sekteriske Bevægelser begyndte at røre paa sig. I nogen Grad lagde den ogsaa en Dæmper paa Forfølgelserne og var Aarsag til, at kun en enkelt Præst i Vestsjælland, Sognepræst Peter Rahr Duus i Vemmeløv, erklærede sig for dens aabenlyse Fjende og søgte at standse den ved Politiets Hjælp.

Duus' første aabenlyse Angreb, der ogsaa sigtede paa nogle fra Holsteinborgegnen, rettede han mod den efter en Opbyggelse, der holdtes 18. Septbr. 1836 paa Vaarby Mark. Et Par fra Haarslev deltog tilfældigt og kom derved med i den Retshandling, der fulgte efter Sognepræstens Anmeldelse; det var Pastor E. Maus Karl, Nils Nielsen, samt Carl Møller, der var hos Skolelærer Birch, Haarslev. I Retten oplystes, at

---

1) Nordisk Kirketid. 1837 p. 444.

der blev sunget to Salmer, hvorefter Niels Nielsen læste en Prædiken af Luthers Postille, som han paa enkelte Steder udlagde og nærmere forklarede. Inden Forsamlingen opløstes, blev der sunget et Par Salmer af Brorsons Salmebog.

Den Mand, hos hvem Husforsamlingen afholdtes, forklarede, at Haarsleverne først kom tilstede, efter at Opbyggelsen var begyndt, og han vidste intet om deres Komme.

Niels Nielsen og Carl Møller, over hvem der blev optaget Forhør ved Holsteinborg Politiret 26. Sept. 1836, bekræftede hans Forklaring; de kendte ham fra Helligforsamling i Venslev og paa Appelsbjerg, en større Gaard. Begge slap med Advarsel.

Nogle Maaneder senere blussede Forfølgelserne op paany, denne Gang heftigere. Den 19. Januar 1837 var Birkedommeren fra Slagelse Gæst i Vemmelev Præstegaard, og paa hans Spørgsmaal om, hvorledes det gik med de troende, svarede Pastor Duus, at det var længe siden, han havde hørt noget om dem; han haabede vel, at det hele var slaaet ned. Men han glædede sig for tidligt. Allerede tre Dage efter var der en Opbyggelse, og Duus bad i Brev af 28. Jan. om kraftig Bistand, i hvilken Anledning der paany blev optaget Forhør 8. Februar. Under dette oplystes, at Forsamlingen var blevet holdt og havde været til Kl. 8,30; Skolelærer Rasmus Sørensen, Venslev, var tilstede og havde været Mødets egentlige Leder. Til Sognefogeden havde Skrædder Søren Rasmussen fortalt, at ialt ca. 30 havde været tilstede; han havde opgivet ham Navnene paa Deltagere. Mødet var kommet istand ved, at R. Sørensen den 22. Januar paa Vej til Sæby var kommet ind hos ham; de havde af-

talt at sende Bud til Folk i Sognet, men ingen udensogns var indbudt. De, der var kommet andetsteds fra, havde Meddelelse om Mødet fra Slotsbjergby Kirke, hvor de havde truffet R. Sørensen ved Guds-tjenesten om Søndagen. Det var ikke blevet anmeldt, fordi Sognepræst Duus havde ladet sig forlyde med, at han ikke vilde tillade den Slags og iøvrigt havde anmodet dem om at lade være med at plage ham med slige Anmodninger.

Det var begyndt Kl. 3 à 4 og havde varet til Kl. 8,30. Man havde sunget et Par Salmer af Brorsons og Pontoppidans Salmebøger, hvorefter Lærer Sørensen læste op af Thistedes Oversættelse af Luthers Huspostille og af det Nye Testamente og forklarede enkelte Steder i Bibelen; derefter blev der sunget et Par Salmer. De, der var langvejs fra, havde faaet Smørrebrød og Øl, men Brændevin fik ingen, og der ydedes ikke Betaling.

Under Forhøret 8. Februar 1837 oplystes endvidere, at Jacob Fisker fra Bisserup om Søndagen havde holdt Forsamling, hvor der var blevet læst op af Luthers Postille. Han og Jacob Hjulmand fra Venslev havde truffet nogle i Bjærgby Kirke om Formiddagen og med dem aftalt Forsamling. R. Sørensen havde ikke været tilstede, men det forlød, at der „i Mandags skulde have været en Forsamling paa 100—130 Personer i Venslev Skole, hvor Sørensen havde været Forelæser, og hvor ogsaa en Del fra Vemmelev havde været tilstede.“ I Anledning af den store gudelige Forsamling i Venslev Skole, hvor der havde været Deltagelse fra 20 Kirkesogne, blev Rasmus Sørensen ogsaa senere tiltalt.

Der blev holdt Forhør i Slutningen af Februar

Maaned ved Holsteinborg Politiret over Lærer Rasmus Sørensen og Jacob Hansen Fisker, mens Hjulmand Jacob Hansen var syg af Bylder paa Benet. De bekræftede begge.

Rasmus Sørensen vedgik, at han havde læst et Kapitel af Johannes Evangelium op. Han var kommet til Vemmelev, fordi hans Trosfæller der havde været til Forsamling hos ham i Venslev. Den 2. Maj paabegyndtes Sag mod ham ved Antvorskov Birk.

Nu tilspidises Forfølgelserne hastigt og bliver mere systematiske. Mandag den 1. Maj er der Forsamling i Forlev, ved hvilken man — som saa ofte — har hentet Forstærkning fra Venslev. R. Sørensen er der og den varer til Kl. 12,30, skønt der ogsaa har været det Dagen før, hvilket skyldes, at R. S., der om Tirsdagen skal møde ved Antvorskov Birk for at modtage Saggivelse for sin Andel i Opbyggelserne, kom den Vej.

Der havde tidligere været Kræfter i Gang for paa højere Steder at henlede Myndighedernes Opmærksomhed paa det meningsløse i at forfølge disse fredelige og stræbsomme Mennesker, der kom sammen for at dele deres aandelige Erfaringer med hinanden og ikke af nogen anden Grund, og i at fremgrave en aarhundredgammel Forordning for at faa Lejlighed til at komme denne Bevægelse til Livs; Aarene havde jo vist, at den i sig selv ingen Fare bød for Statens Sikkerhed, men at den tværtimod var gavnlig, idet den for de enkelte Borgere betød Udvikling og Gavn — og først og fremmest Hjælp til at leve et Liv i Overensstemmelse med den kristne Tro.

Men hidtil havde man talt for døve Øren. Da indtraf i Sydvestsjælland under Forfølgelserne en Epi-

sode paa Holsteinborg Slot, der med et bragte alle Forfølgelser med timelige Vaaben til at ophøre, ja, sandsynligvis har været med til at bane Vej for den Paragraf i Grundloven, der sikrer Trosfrihed for enhver religiøs Bekendelse i Danmark.

En ung toogtredivaarig norsk Bondekarl Elling Eielsen, der i flere Aar havde rejst i sit Fædreland og holdt Forsamling eller deltaget i dem, kom fra Christiania til København for at besøge Trosbrødre i Danmark¹⁾.

Søndag den 30. April 1837 ankom han til Fuglebjerg og spurgte om Vej til Venslev, hvor han vilde besøge Skolelærer Rasmus Sørensen, som han kendte gennem hans Skrifter. Men da han i Fuglebjerg fik at vide, at der samme Eftermiddag der i Byen holdtes Forsamling af troende Kristne paa Eggen, gik han og hans Ledsager, Smedesvend Hansen, der havde fulgtes med ham fra København, til Forsamling. Henimod Aften fulgte nogle Trosfæller dem til Haarslev, hvor de vidste, der ogsaa holdtes Opbyggelse; og der traf de R. Sørensen, med hvem de efter Forsamlingens sluttede Opbyggelse og Andagt gik ind til Pastor E. Mau, der paa Grund af Upasselighed ikke havde været tilstede.

Her overnattede Nordmanden, og Dagen efter naaede han Venslev — 1. Maj.

Det blev dog kun faa Timer, han holdt sig i Ro i Venslev Skole. Rasmus Sørensen skulde til Opbyggelse i Vemmelev hos Gmd. Hans Andersen, Elling Eielsen tog med og opmuntrede ved den Forsamling de tilstedeværende til at staa i Troen, naar der kom-

---

¹⁾ Nord. Kirketid. 1837.

mer Forfølgelser. „Det er saa godt, at en saadan Sag af vor Sjæls Saligheds Vigtighed ogsaa kommer for Retten og Domstolene til et Guds Vidnesbyrd der, hvor der jo ellers aldrig forhandles om disse Ting,“ sagde han (Sørensen skulde næste Dag møde for Slagelse Ret, anklaget for at have holdt Forsamling).

Næste Dag rejste Nordmanden videre over Fyn til Christiansfeldt.

Imidlertid blev Mødet i Vemmelev anmeldt for Øvrigheden og der blev udstedt Arrestordre over Elling Eielsen.

Det anede han og hans Venner intet om. I Midten af Juni afsluttede han sit Besøg i Jylland og vilde over Sydvestsjælland rejse hjem.

Han ankom til Venslev Skole, hvor han boede nogle Dage og deltog i mange gudelige Forsamlinger til stor Glæde for troende Lægfolk og Præster. Grevinde Holstein, der hørte om det, ønskede at holde en gudelig Forsamling paa Slottet og bad ham deltage i den; Dagen blev berammet til Mandag Eftermiddag den 19. Juni Kl. 6.

Men samme Dag var Grevskabets Birkedommer, Hr. Lund, til Middag hos Grevinden; og da hun fortalte om, at Nordmanden Elling Eielsen vilde komme sammen med R. Sørensen og holde Møde hos hende, erklærede Birkedommeren, at han havde Ordre til at anholde ham paa Grund af, at han for 7—8 Uger siden havde deltaget i Forsamling i Venslev, sigtet for Overtrædelse af Plakat af 13. Jan. 1741.

Forsamlingen fik dog Lov at finde Sted først. Man begyndte med en Salme af Brorsons Salmebog; Pastor Rønne, Høve, indledte saa med Bøn og læste et Stykke i Arndts sande Christendom, hvorefter Eielsen talte.

Næste Dag sendtes han som Arrestant fra Holsteinborg til Slagelse. En Gaardmand var tilsagt til at køre, en Husmand til at sidde i Vognen og passe paa Arrestanten; men ham lod R. Sørensen gaa hjem og satte sig ind ved Siden af Eielsen, idet han sagde: „Gaae du kun hjem og lad mig sidde op i dit Sted, for at passe paa Elling Eielsen, jeg skal nok være ansvarlig for, at han kommer til Justitsraad Birch, hvem jeg ogsaa skal tale med“.

Eielsen blev kastet i Fængsel og sad bl. a. sammen med en, der havde myrdet sin Far. R. Sørensen tog i Hast til Korsør, hvor han vidste, at Grevinden var taget hen for møde Kronprinsen (den senere Kristian den 8de) og Kronprinsessen, og forelagde hende Sagen.

Nordmanden blev nu løsladt mod Grevindens Kaution. Grevinden tog ham med til Gimlinge¹⁾, hvor der var Sommermøde for Dansk Missionssekskab; derpaa vendte han tilbage til Holsteinborg for at blive der til Dommen blev afsagt.

Sagen blev foredraget baade det kgl. Danske Cancellie og den norske Minister. Arrestationen blev kendt ulovlig.

Forfølgelser ved Øvrighedens Hjælp ophørte fra denne Tid aldeles.

En anden Sag er, at der fandt Brydninger Sted mellem Forsamlingsfolkene indbyrdes. De lededes jo dels af Lægfolk og dels af Præster. De fleste Steder i Landet var de ledende Lægmænd, og saaledes syntes R. Sørensen og andre med ham, at det ogsaa burde være i Holsteinborgegnen. I første Halvdel af

---

¹⁾ Nord. Kirketid. 1837, p. 468.

30erne var et Spørgsmaal som Ordinationens Gyldighed sat paa Dagsordenen ved en Forsamling her paa Egnen; og R. Sørensen betragtede sig selv som de opvakte egentlige Førere.

Men efterhaanden som Grev F. A. Holstein kaldte troende Præster til de ledigblevne Embeder blev det gejstlige Element ret stærkt og det kom til en vis Spænding; nogle holdt sig mest til de læge Førere, andre til Præsterne. Den var ved 30ernes Midte saa stærk, at Biskop Mynster under en Visitats kunde — omdend ironisk — tale om Degnekristne og Præstekristne!

I 1836 udløstes Spændingen i aaben Strid mellem R. Sørensen paa den ene Side og Præsterne E. Mau og C. F. Rønne paa den anden Side.

Aarsagen var, at en nogle og trediveaarig Kone, der var bosiddende i Haarslev, Ane Rasmusdatter, gift med Husmand Ole Bertelsen, tilstod et Barne-mord hun havde begaaet i November 1828, mens hun boede i Spjellerup og var gift med en forlængst af-død Husmand Peter Nielsen.¹⁾

Fra Nytaar 1836 var Ole Bertelsen blevet en flit-tig Kirkegænger i Haarslev Kirke og tog regelmæssig Del i Opbyggelserne, E. Mau holdt i Sognet. Hans Kone saa ikke med Glæde paa det og modsatte sig længe, at der holdtes Husforsamling i deres Hjem. Tilsidst maatte hun dog give efter. Den 5. Februar 1836 holdt Mau en Opbyggelse hos dem, hvor han talte over Efeserbrevet Kap. 4 samt over Paulus Af-skedstale, Ap. Gern. 20. Paa Hjemvejen bad han nogle troende Mennesker, deriblandt Carl Møller, om

---

¹⁾ Nord. Kirketid. 1836, p. 269 ff.

at besøge Bertelsens, hvad de gjorde 3 Dage senere, Mandag den 8. Februar. Ane Bertelsen kom i stærkt indre Oprør; faa Dage senere tilstod hun sin Brøde for sin Mand; de gik til Pastor E. Mau og spurgte, om han mente, de burde gøre Anmeldelse for Retten, saa hun kunde faa sin Straf efter de borgerlige Love. Præsten udbad sig Betænkingstid med Hensyn til Svar og satte sig i Forbindelse med Pastor Rønne, der baade var mere erfaren som Præst, og kendte Bertelsens Familieforhold nøjere, fordi han havde været Præst i Haarslev. Ole Bertelsen, som de begge senere talte med, var stemt for at aabenbare Mordet frivilligt, da han ellers mente, at hans Kone vilde blive tvunget til det. Begge Præster bestyrkede Ægteparret i denne Beslutning. Der blev afholdt Forhør ved Holsteinborg Birk og Ane Bertelsen blev af Birkedommer Klüwer med tiltagne Doms mænd dømt til at „miste sin Hals og hendes Hoved at sætte paa en Stage“ samt til at betale Sagens Omkostninger! Dommen blev appelleret til Højesteret, der aldeles frifandt Ane Bertelsen og paalagde det offentlige at udrede Sagens Omkostninger.

Rasmus Sørensen, der blev indigneret over, at Mau og Rønne havde bestyrket Ole Bertelsen og hans Hustru i at melde Mordet til Politiet, udgav et Skrift imod dem: „En mærkelig Aabenbarelse af et begaaet Mord.“ E. Mau rykkede ud med en Erklæring i Nordisk Kirketidende, hvori han uforbeholdent indrømmede, at han vilde have handlet anderledes, hvis han havde overvejet Sagen grundigere. Rønne udsendte et Skrift mod Sørensen: „Et nødtvungent Ord til Skolelærer R. Sørensen.“ Og Lindberg skrev i Nordisk Kirketidende en Artikel, hvori han forsvarer Præsterne og hævder,

at R. Sørensen, der ikke har haft Sagen paa helt nært Hold, har faaet nogle fejlagtige Oplysninger om Dele af den.

Denne Uoverensstemmelse fik, skønt den vakte stor Opsigt, ikke alvorlige Følger for Samarbejdet mellem Lægfolk og Præsterne. Snarere fik det en stærkere Vækst Aaret efter med F. E. Boisens Komme til Sydvestsjælland. Boisen, der i 1837 af Greve F. A. Holstein blev kaldet til Sognepræst for Skørpinge og Faardrup Menigheder paa Anbefaling af Emil Clausen, der var blevet Sognepræst i Gimlinge fire Aar før, kom tillige med Clausen i Gimlinge snart i Kontakt med Forsamlingsfolkene. De blev de gudelige Forsamlings varmeste Talsmænd, ja, det var ikke langt fra, at de en Tid var ved at identificere dem med den hellige almindelige Kirke og mente, at Deltagelse i dem var Tegn paa, at man havde sin Sjæls Sag i Orden.

Under vældig Tilslutning begyndte de at holde Forsamling i Gimlinge og Skørpinge Præstegaarde. En Tid var Skørpinge Præstegaard det mest søgte Samlingssted, hvortil man kom fra nær og fjern. En af de første Lægtalere, der havde Ordet her, var Rasmus Sørensen; han betragtede paa det Tidspunkt sig selv som Bevægelsens egentlige Fører; og det var med en vis Overlegenhed, at han efter at have hørt Boisen i Kirken slog ham paa Skulderen og sagde: „Ja, ja, De skal nok blive god, naar De bliver gemt“.

Kort efter, at Boisen var blevet Præst i Skørpinge, begyndte han og R. Sørensen i Fællesskab at holde Husforsamlingerne i en Bondestue i Halkevad. Den var da næsten altid stuvende fuld af Folk; og lavt

som der var til Loftet, blev Luften snart kvælende. Det var ikke behageligt.¹⁾

Værre var det dog, at nogle af Egnens Karle engang havde iført sig Pigeklæder og kom for at forstyrre Forsamlingen. De lavede en hel Del Støj uden for Vinduerne, men det generede ikke Sørensen, der var vant til den Slags. For Boisens Vedkommende, der var mere ømfindtlig, gav det Anledning til, at han henlagde Møderne til sit Hjem, skønt R. Sørensen var imod det og advarede med den Begrundelse, at der var Fare for, at „Guds Børn skulde blande sig med Verdens Børn“.

Ved disse Husforsamlinger i Skørpinge Præstegaard blev ikke alene Salene, men begge Gæsteværelser og Forstuen, taget i Brug; undertiden maatte ogsaa Vinduerne lukkes op for at de, der stod udenfor og ikke kunde komme ind, kunde høre. Det var meget forskellige Mennesker, der deltog, og de var ingenlunde alle hensynsfulde. Engang forfærdedes Fru Boisen ved at se Folk staa op paa Dynerne i hendes Senge i Gæsteværelset.

Præstegaardsforsamlingen aabnedes sædvanligvis med Bøn af den gamle Lægprædikant Væver Niels Hjeronimus; saa sang man en af Brorsons Salmer. Blandt dem, der oftest benyttedes, kan nævnes: „Den store, hvide Flok“, „Did op, mit svage Sind, hvor man Sejerskransen binder“ og „Lammet, kun Lammet“. Derpaa talte en Lægmand og Boisen sluttede med Andagt.

En af dem, der deltog i de gudelige Forsamlinger i Skørpinge Præstegaard for 100 Aar siden, skrev

1) P. Boisen: F. E. Boisens Liv og Levned, p. 106.

siden hen: „Han talte saa velsignet, at man undrede sig, hvis der var nogen, han ikke rev med sig; det strømmede fra hans inderste Hjerte og det glødede af Kærlighed baade til Mennesker og til vor Herre; ikke sjældent faldt hele Forsamlingen paa Knæ, snart i Bøn om Forladelse, snart i Glæde over Guds store Naade imod os. Saa istemmedes en begejstret Lovsang, og naar der da sluttedes med Sangen: „Amen, siger nu tilsammen“, saa følte man sig forunderlig glad og opbygget, hvor elendig man ellers kunde være“.

Undertiden talte ogsaa Rasmus Ottesen. „Det var,“ skriver Fru E. Boisen, Budstikke-Boisens Hustru, „i høj Grad flydende og med megen Begavelse, men hans Taler var dog mere oplysende end opbyggelige“. Naar han talte, glemte han i den Grad sig selv, at Sidemanden aftørrede hans Ansigt, uden at han derfor standsede Talens Strøm.

Boisens Ven og Nabo, Pastor Emil Clausen, Gimlinge, deltog i mange af disse Husforsamlinger. Han var de gudelige Forsamlingers muntre Mand; og man fandt sig i hans elskværdige Skelmeri, skønt Udviklingen mere og mere gik i Retning af at ville forsage al menneskelig Glæde, ogsaa den gode og uskyldige, som om al Glæde stammer fra den Onde. Clausen kunde aldrig lade sit muntre Væsen blive hjemme og han havde en ualmindelig udviklet Sans for det morsomme. Selv de højtideligste maatte overgive sig, naar han gav dem elskværdige Tilnavne. En kaldte han „Etatsraaden“, en anden „Justitsraaden“ og en „den underjordiske“, fordi han altid kom stikkende med Haanden fra nedan, naar han hilste — som om han dukkede lige op fra Jorden og kom med Haanden først.

En Særstilling blandt Præsterne indtog J. G. V. Hahn, Sognepræst i Hyllested, i Forhold til Opvækkelserne. Han stod kritisk og mente, at „for meget Sukker kvalmer“. Men det laa ikke for hans milde, lyse Karakter at være skarp i sine Domme, hvorfor han i det store og hele bevarede et godt Forhold til dem, selvom han undertiden gav Anledning til nogen Forargelse. Et Eksempel paa det er bevaret fra et af de Møder med oplysende Foredrag han i nogen Tid om Vinteren holdt i Hyllested Skole. Rasmus Ottesen, der efter 30ernes Midte flyttede til Hyllested og tog Forsamlingerne med dertil, fortalte det under et Besøg hos Boisen. Ved nævnte Møde tog Pastor Hahn sit Udgangspunkt i det gamle Sagn om Kong Hadding, der ved Vintertid saa en Kvinde med en dejlig Blomsterkost i Armene. Hun tog ham med sig og førte ham gennem forskellige Prøvelser endelig til en Mur, hun forgæves søgte at komme over, slagtede saa en Hane, og da hun kastede Hovedet over Muren, hørtes der Hanegal paa den anden Side. — Det fortalte Hahn som et Vidnesbyrd om vore Forfædres Udødelighedshaab. Og det vakte Forargelse blandt de opvakte¹⁾.

Disse Præster, Holm, Fenger, Rønne, Mau, Clausen, Boisen og Monrad samledes med nogle faa andre, ialt 12, jævnlig i et Konvent, det Sydvestsjællandske Broderkonvent. En ikke ringe Del af Forhandlingerne ved disse Konventsmøder udgjorde de gudelige Forsamlinger; det var ikke saa meget deres Berettigelse eller Misbrug man drøftede, men snarere Meddelelser fra selve Husforsamlingerne: hvormange

1) P. Boisen: F. E. Boisens Liv og Levned, p. 111.

der havde deltaget, og hvem der førte Ordet i dem. Dette Præstekonvent blev efterhaanden kendt. Rygter om dets Forhandlinger naaede endog J. P. Mynsters biskoppelige Øre. Han havde længe haft Forsamlingsfolkene, som han ikke yndede, under Observation, havde ogsaa nu og da som Cancelliets Raadgiver i religiøse Spørgsmaal udtalt sig om de gudelige Forsamlinger.

At han misbilligede de unge sydvestsjællandske Præsters Samkvem med dem, var en Kendsgerning; derfor var det med en vis Spænding man imødesaa den Visitatsrejse til Holsteinborgegnen, han anmeldte til Juli Maaned 1836, ikke mindst blandt de Præster, der havde paadraget sig Biskoppens Unaade, men ogsaa blandt Lægfolk.

De blev dog skuffet, der havde ventet sig noget i Retning af Reprimander og offentlig Misbilligelse. Biskoppen var kølig, men sagde ikke meget. Desmere skrev han i sine private Visitatsbøger, der næppe var bestemt til Offentliggørelse, men for nogle faa Aar siden blev udgivet. Paa Grundlag af dem kan man danne sig et tydeligt Billede af Visitatsrejsen¹⁾.

Den begynder 7. Juli 1836 hos Pastor Holm i Holsteinborg. Biskoppen er ret tilfreds baade her og i flere omliggende Sogne. Men i Hyllested, hvor Pastor Hahn har Besøg af ham den 22. Juli, giver han Luft for sin Misfornøjelse: „Sognepræsten Hahn prædikede over Es. 59, 19—21. Prædikenen lovede „at udlægge Texten som sædvanligt, simpelt og klart“, men den bekymrede sig hverken om Text eller Thema, og hand-

---

¹⁾ I. P. Mynster: Visitatsbøger 1835—53, udgivet af Bjørn Kornerup.

lede derimod meest om Daabspagten og Troesbekiendelsen. Det hele var af det nu brugelige uklare Skraal, og Menigheden, skøndt den synes gjerne at høre ham, kan næppe have profiteret synderligt af en Prædiken som denne, uden nogle ufordøiede prophetiske Udtryk. Foredraget vistnok frit og levende, men jagende, søbende, bævende. Prædikenen varede over 1 Time og var extemporeret. Ved Katechisationen gjør han sig temmelig vigtig, men katechiserer ellers godt“.

Bedre gaar det ikke Pastor Mau i Haarslev, der Dagen efter prædiker for Biskoppen i Haarslev Kirke over Rom. 10,10. „Prædikenen varede 1½ Time. Betydelige Gaver, fordærvede ved Smagløshed og Skraal; Ørerne leed ordentlig derunder. Indholdet i sig selv ubetydeligt, men forskiønnet paa denne Skoles Maade. Under et meget stille Udvortes synes Manden at gjemme en Vulcan af Egoisme og Hovmod. Mod Slutningen ytrede han Frygt for, at det skulde forbydes at prædike Guds Ord, da han i saa Fald vilde søge sin Afskeed; hvorfor jeg gav ham en Reprimande“.

I Øster Flakkebjerg Herred, hvor Biskop Mynster visiterede samme Maaned, gik det bedre. Af Forsamlingsfolkernes Præster var her kun Sognepræsten i Marvede-Hyllinge, Provst L. V. Monrad, der 10. Juli prædikede for Biskoppen over Salme 26,8: Det er Pligt at elske Herrens Hus, „en god Prædiken, holdt med gode Gaver“, skrev Biskoppen i sin private Visitatsberetning.

Hans Hovedindtryk for Ø. Flakkebjerg Herreds Vedkommende er, at Herredet havde „for det Meste værdige Præster, deriblandt nogle gode Prædikanter. Kirkegangen er, med Undtagelse af Herlufsholm og

Tiustrup, god og i Tiltagende, hvilket vel for en Deel staar i Forbindelse med den „Opvækkelse“, som i disse Egne har fundet Sted. Conventikler (gudelige Forsamlinger) holdes jævnligt, men er dog ikke just i Tiltagende, og begunstiges nok kun af een Præst. Hans Indtryk af det kirkelige Liv i Vester Flakkebjerg Herred er, at „i Skielskøer og de nærmest liggende Pastorater synes den sædvanlige aandelige Søvn at finde Sted; om Sørbymagle og især Kirkerup Sogne kunde det siges, at de ligger paa Grænserne til Hedenskabets. I de Sogne, der hører til Holsteinborg, eller ligger nærmest derved, synes de religiøse Bevægelser, vel ogsaa ved Herskabets Exempel og Bestræbelser, at have haft nogen gavnlig Indflydelse paa Menighederne, idet Kirkegangen er blevet flittigere, og megen alvorlig Eftertanke vakt. De Udskielser Conventikel-Væsenet har frembragt, synes allerede næsten ophørte, Menighederne have kun liden Interesse derfor, og holder sig mere til Præsterne. Derimod har den nære Forbindelse mellem saa mange eensidige og af Partie-Aand henrevne Geistlige ikke haft gunstig Indflydelse paa disse; de have vel Iver for deres Embede, men uden rigtig Indsigt og Forstand, deres Forfængelighed og Hovmod næres, deres Prædikener have mestendeels en polemisk Retning, de extemporerer temmelig stærkt i Tillid til Aanden, og arbeide mere paa, ved Skrigen og udvortes Ophævelser at vinde Almuens Opmærksomhed, end ved Hiertelighed at trænge ind til Følelse og Villie“.

TRÆK AF VOLLERUPGAARDS HISTORIE

AF

Johs. T. Christensen.

---

taar man en tidlig Sommermorgen paa Bakken ved Gravhøjgaard i Bjerup, Gimlinge Sogn, og ser mod Nord, breder sig for vort Blik et Landskab med store, blide Linier og jævnt afrundede Overgange fra Eng til Ager, fra Slette til Smaahøjder, fra aabent Land til en Krans af Skove. Vestranden begrænses af Højderyggen, paa hvis Runding Slotsbjærgby store Bronzealderhøje ligger i Solglans, og i en vest-østlig Bue fra Antvorskovhøjden, som skjuler Slagelse, mod Sorø og videre mod Sydøst staar Skoven som en grøn Bjergrand om Landskabet med de mange Landsbyer og spredte Hjem.

Og midt i Landskabets Forgrund, nogle Hundrede Meter fra vort Udsigtspunkt, stiger af Morgendisens Vollerupgaardes to smukke Bøndergaarde paa Randen af et Engdrag, som fra de nordlige Skove fortsætter forbi Bjerup. I Engen blinker i bløde Bugtninger en Aa, der er saa smal, at den mest gemmer sig i Sivene og til sidst helt forsvinder mellem Skrænterne ved Halkevad. — Men den er bred og mægtig, naar

den efter sin Vandring mod Syd strømmer mod Nord bag det Højdedrag, som afgrænser den Egn, vi ser, og ved Vikingeborgen Trelleborg, Nordvest for Slagelse, forener sig med Tudeaa.

De to Gaardes Historie kan følges gennem Middelalderen, og i Tankerne, ved Hjælp af vore Oldtidsforskeres Beretninger om Danmark i de ældgamle Tider, som ikke efterlod sig skriftlige Vidnesbyrd, gaar vi endnu længere tilbage, til da Udflytterbyerne Vollerup og Bjerup voksede frem som Naboer til den langt ældre Oldtidsby Gimlinge. Paa Aaens vestlige Side, et Par Tusinde Meter Nordvest for Vollerupgaard, blev 1943 fremdraget et interessant Lerkarfund fra Jættestuetiden ca. 2500 Aar før Kristi Fødsel (Sørbylillefundet). De smukt forsirede Lerkrukker stod helt nede under Tørven, øjensynlig sat ud ved Bredden af den Sø, som gennem de svundne Aartusinder er blevet til Mose. Nogle Videnskabsmænd betegner det som et Offerfund, andre stiller sig skeptisk overfor denne Teori, men det viser de geologiske Undersøgelser med Sikkerhed, Engen har i de fjerne Tider været Sø, og endnu op mod Vikingeliden har Vandet store Dele af Aaret bredt sig over Tørvemassen og staaet helt ind om det Næs, hvor Vollerupgaard blev bygget.

Vi gaar frem til et Tidspunkt nogle Aarhundreder efter vor Tidsregnings Begyndelse og giver Fantasien et vist Spillerum.

En Sommermorgen med Lærkesang og Sol staar en ung Mand paa Bjerup Banke og ser grundende ud over Engdragets grønne Tuer og store Vandflader. Det grønne Næs mellem Tuelbækengen og Engene langs Lindes Aa ser saa indbydende ud, som det dukker frem af Taagen. Den unge Mand drøm-

mer om at tage det i Besiddelse sammen med Engene og de kratbestrøede Skraaninger op mod den store Dysse i Vollerupskellet (nu desværre nedrevet). Han drømmer om en Fremtid, medens Taagerne flyr, en Fremtid lys og glad som Sommermorgenen og Lærkesangen, en Fremtid som fri Bonde, som med sin Viv tager nyt Land ind og tilfredsstillter sin Selvstændighedstrang.

Og saadan kan vi tænke os Vollerupgaards Historie begynde. Udmarken blev taget i Brug, Bondegaarden rejst paa nyerhvervet Jord ved Næssets rislende Kilder. Men dens Ejere gennem Tiderne vedblev tillige at have Agre i Bjerup Vange sammen med Bjerup Bønder.

Det var ikke Gaardens Størrelse — vel et Par Hundrede Tønder Land — som skabte den en Særstilling. Den var et Bondebrug som de andre, havde tildels sine Agre sammen med de andre Bønder, dens Bygninger var smaa og tarvelige og dens Ejere jævne Folk, som ikke endnu brød Bondelaget. Men vi maa for at forstaa denne som saa mange andre Storbondegaardes Historie fra den tidlige Middelalder gaa ud fra, at det var ikke saa meget Marken som Manden, ikke saa meget den større Kvæghjord som Mandens større Klogskab og personlige Egenskaber, hvoraf Lederstillingen groede frem. Der har boet Mænd med Høvdingeanlæg paa Gaarden, og derfor bevarede den sin Frihed og naaede tidligt en betydelig Anseelse, medens Baandene strammedes om den øvrige Bondestand.

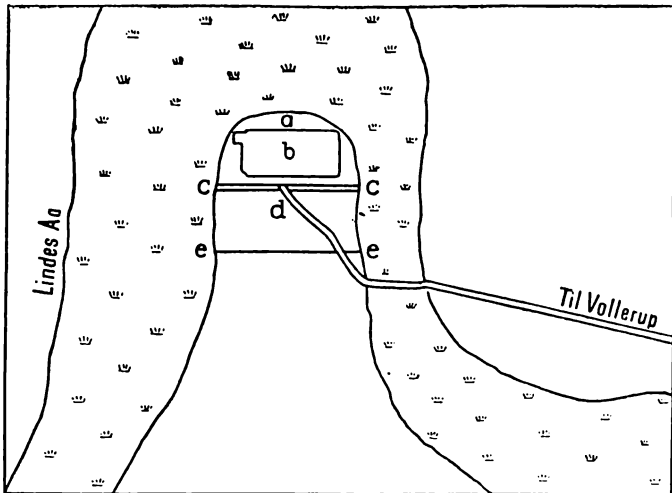
Lad os tage et Eksempel fra mere kendte Forhold. Skjalm Hvide, Erik Ejegods betydeligste Mand (d. 1113) betegnes i Historien som den dygtigste Mand

blandt de Danske, og Saxe siger, at han var en Mand af den mest glimrende og uplettede Værdighed. Af hans Gaard i Fjenneslev er der nu kun svage Spor. Den har begyndt som Bondebrug og er gledet tilbage til Bondebrug sammen med alle de andre Storgaarde, Hvideslægten ejede paa Sorøegnen og videre omkring. Et Særkende for den Tids Stormænd var, at de foruden Bostedet, der oftest var i Jordfællesskab med Landsbyens Bønder, ejede Strøgods, Fæstegaarde, spredte omkring i Landet. Vi ved ikke noget sikkert om Skjalm Hvides Forfædre, men er han end et af Slægtens Kronskud, er der ingen Tvivl om, at han har haft betydelige Forfædre med Anseelse og Rigdom.

Skjalm Hvide var Hovedsmand paa Sjælland og Rügen. Naar han færdedes ad den ældgamle Vej, som fra Ringstedegnen førte nord om Tjustrup Sø over Lyng og Topshøj til Gimlinge, en Vej, der spores i hvert Fald i den ældste Middelalder og rimeligvis var Færdselsrute allerede i forhistorisk Tid, har han haft Ejendomme at tilse under Vejs. Hans Efterkommere ejede store Dele af Gimlinge Sogn. Et Pavebrev af 1217 stadfæster, at Biskop Skjalm Vagusen, Aarhus, Absalons Søstersøn, har skænket Sorø Kloster en Ejendom i Gimlinge med tilhørende Skov. Gimlinge Kirke og Fæstegods i Gimlinge og den daværende Landsby Gimlingetorp kom ved dette Gavebrev i Sorø Klosters Besiddelse, og midt mellem Gimlinge og det nuværende Gyldenholm blev anlagt en Avlsgaard, som blev drevet af Lægbrødre fra Klostret.

Enten nu Vollerupgaard har været en Del af Hvideslægts Jordegods i Gimlinge Sogn eller ikke, kan man vist gaa ud fra, at allerede i Valdemarstiden og

den nærmest efterfølgende Tid, medens Hvideættens Gaarde prægede Sorø-Ringstedegnen og dens Medlemmer Landets Styre, har Vollerupgaard naaet Storgaardsrang og er blevet Boplads for fornemme Ætter. En lang Udvikling er gennemløbet. Var det Træl eller

Vollerupgaards Beliggenhed i Herregaardstiden.

- a. Fundament evt. til Ringmur og Vægtergang.
- b. Borgen.
- c-c. Voldgraven.
- d. Avlsbygningerne.
- e-e. Fundamenter, muligt til en Fæstningsmur.

Frimandssøn, som først fæstede Bo ved det øde Mosedrag, saa skabte hans Efterfølgere et Storbondesæde, betydeligere end Egnens Bondebrug.

II.

Den første navngivne Ejer, Niels Esgesen, som i 1350erne havde Gaarden, tilhørte Adelslægten Lange

og førte i sit Vaaben tre Roser. I 1354 bortskødede han forskellige Ejendomme. I Trap betegnes han som en af Landets rigeste Mænd.

Med den voksende Rigdom voksede Trangen til bedre Boliger. Der var allerede før den Tid adskillige Borge, men det gamle firkantede Taarn, der paa en Gang tjente som Beboelse og Fæstning, var ikke mere tilfredsstillende, og Herremænd opførte ny af Grave eller naturlige Sænkninger omgivne Borge, hvor de sad som smaa Konger, under Tiden trodsende Riget.

Bondestandens Betydning var stærkt dalende. De fleste Bønder var blevet Fæstere under Herremændene, som var hovmodige og magtsyge og ikke al Tid tro mod Fædrelandet. Hvideætlingen Stig Andersen, Bjørnsholm, gik Grev Gerts Ærinde. Den mægtige Niels Bugge paa Hald søgte at trodse Valdemar Atterdag. Bonden betød ikke stort i Rigets Krigs-væsen, og den voksende Adel havde ringe Lyst til at kæmpe for Riget, men vel til at øge sin hjemlige Magt og Rigdom. Der skulde en Hersker som Valdemar Atterdag til at tvinge den opsætsige Stand til Lydighed.

Under denne Konges og hans store Datter Dronning Margrethes Styre kom Vollerupgaards Ejere i Slægtskabsforbindelse med fremragende danske Adelslægter, og i et Tidsrum af over 100 Aar, til noget over Aar 1500, raadete Slægten Present paa den gamle Herregaard.

Peder Nielsen Present nævnes i 1387 som Ejer af Vollerupgaard. Det fremgaar ikke med Sikkerhed, at han har overtaget den efter sine Forældre. En Skifteforretning fra 1388 kunde tyde derpaa. Han og

hans Brødre Gert og Jon tilskifter en fjerde Broder noget Gods efter deres Moder, deriblandt en halv Gaard og et Gaardsæde i Vollerup og Sjetteparten af Vollerup Skov. Et Brev af 1459, udstedt af Peder Nielsens Søn Jens Pedersen antyder ogsaa, at Peder Nielsens Forgængere har været knyttet til disse Egne, og at Peder Nielsen næppe har været den første Present paa Vollerupgaard. I Brevet bemærker Jens Pedersen: „Min Farfar gav en Jord til Kvislemark Kirke, som ligger i Erkedegnisdømmet Roskilde og har ligget dertil, saa længe som mig har mindedes“.

Hvordan det end forholder sig hermed, er det givet, at Slægten Presents Anseelse og Rigdom tog et stort Opsving med Væbner Peder Nielsen, der i 1410 nævnes som Ridder. Med sin jyske Hustru ejede han en Del jysk Bøndergods, og efter hendes Død skiftede han med deres Sønner Jens og Bent. Sidstnævnte blev Prior for det mægtige Antvorskov Kloster. Peder Nielsen selv var Formynder for St. Claras Kloster i Roskilde. Som sine Forgængere var han virksom for Gimlinge Kirkes Udbedring, og i den Tid fik Kirken Hvælvinger med smukke Kalkmalerier i Stedet for det flade Loft. Peder Nielsen har været en meget handlekraftig Mand, som har spillet en Rolle blandt Dronning Margrethes Stormænd. Hans anden Hustru, Kristine, som overlevede ham, har ogsaa bidraget til Slægtens Rigdom. Som Enke udlaante hun Penge mod Pant i en Gaard i Nr. Jærnløse i Holbæk Amt. Peder Nielsen forstod dog ogsaa at samle Gods paa anden Maade end ved Arv. Bent Byg til Gunderslevholm, som skyldte ham en Sum Penge, pantsatte i 1391 to Bøndergaarde i Tjæreby ved Skælskør til ham, og i 1411 lejede han af St. Clara

Kloster en Del Bøndergods i Bavelse, Stignæs, Hyl-linge, Herlufmagle o. fl. Steder, altsammen Gods, som Bent Bygs Enke, Eline Nielsdatter, havde skænket til St. Clara, inden hun selv gik i Klostret. Disse Gods-tilegnelser stiller ikke St. Clara Klosters Formyndere i noget helt gunstigt Lys, men muligvis kan hans Optræden undskyldes ved nær Slægtskabsforbindelse med Enken, som skænkede Klostret det. I 1399 har Peder Nielsen af Antvorskov Kloster lejet en Gaard i Gimlinge, som har en aarlig Ydelse til Kirkens Opbygning, men samme Aar dømmer Erik af Pommern, at Klostret skal beholde sit Gods i Gimlinge i Rolighed og Fred for hver Mands Tiltale i alle Maader. I det hele tegner de sparsomme Oplysninger fra denne Tid et omend dunkelt Billede af en meget fremadstræbende Mand med stor Virkefrang baade offentlig og privat og med store Evner til at grundlægge Slægtens Anseelse og Indflydelse.

Peder Nielsens Broder Jon har haft nogle Rettigheder i Vollerupgaard, men fraskrev sig dem i 1432, mod Leje af en af Tjærebygaardene, til Brodersønnen *Jens Pedersen*, som samme Aar nævnes til Vollerupgaard, skønt hans Moder levede endnu nogle Aar. Jens Pedersens Søster, Mette til Løgismose ved Faaborg, var i 1430 bleven Enke. 1432 ægtede hun Ejner Hardenberg, og nogle Aar senere, da hun igen var Enke, Ridder Engelbrecht Albrechtsen, der i 1443 nævnes som Prior Bents Svoger og Ejer af en Gaard i Flakkebjerg.

Linien, Peder Nielsen havde trukket, fortsattes energisk i de efterfølgende Generationer. Meget var allerede samlet, men der findes efterhaanden Skøder, Pantsætninger og Overdragelser vedrørende Jorde-

gods i næsten alle Sjællands Egne. I det Kapitel, som taler om den danske Adels stigende Rigdom og Magt, dens Opsamling af Jordegods, dens haandfaste Greb om Statens Styre, spiller ogsaa den lille Vollerupgaard en Rolle. Den var ingen hengeemt eller forglemt Idyl. Repræsentanter for Landets førende Slægter har færdedes her i Borgen paa det af Enge og Voldgrave værnede Næs — for at hente en Brud, for at pleje vigtige Forhandlinger om Landets Styre og om Samling af Privatgods eller for at nyde Datidens prangende og solide Selskabelighed. Ved Giftermaal, Køb, Mageskifte, Panteindløsning og paa mange andre Maader er Slægten rigeligt med i den Stræben, som undertiden har et kraftigt egoistisk, til andre Tider et uselvsk dansk Præg — op mod Kulminationen under Frederik d. Anden, Adelens glansfulde Tid, lysende af Rigdom og Intelligens. Der blev sat Podekviste fra Presenternes Rod i mange af de mest fremragende Adelslægters Stamtræer, og Slægtens Anseelse og Rigdom paa Jordegods og anden Herlighed øgedes stærkt ved de fornemme Forbindelser.

Jens Pedersen Present døde i 1462. I 1463 tilskødede hans Enke, Karen Nielsdatter, Christian d. Førstes Dronning Dorothea en Del Jordegods i Bregninge Sogn, og Overdragelsen fandt Sted paa Antvorskov i Kongens Nærværelse. Jens Pedersen og Hustru havde fire Børn, som alle kom til at spille en Rolle i dansk Adels og i nogle Tilfælde i Danmarks Historie:

- 1) *Niels Jensen*, som overtog Vollerupgaard, synes at have været en meget betydelig Mand og nævnes hyppigt sammen med Landets fremtrædende Personligheder.

- 2) *Christoffer Jensen*, som i 1461 var Kannik i Roskilde og Ejer af Gimlinge Kirke.
- 3) *Anne Jensdatter* var gift med Oluv Akselsen Thott til Vallø, Rigets Marsk under Kristoffer af Bayern. Hun var hans tredje Hustru, og da hun i 1464 blev Enke, overtog hun tildels Styret af Gulland, den store svenske Ø, som i Unionstiden var et Stridens Æble mellem Danmark og Sverige, og som hendes Mand havde styret. Hendes Datter Birgit Oluvsdatter Thott blev gift med Rigshofmester Niels Eriksen Rosenkrantz. Efter sine Forældre havde hun arvet det store Vallø Gods, som hun dog i lang Tid laa i Strid med Kronen om, saa at hun først paa sine gamle Dage kom i fuld Besiddelse af det og kunde give det i Arv til sin Søn Oluv Nielsen Rosenkrantz. Dennes Datter, Mette Rosenkrantz, blev som Enke gift med Rigshofmester Peder Oxe til Gisselfeld.
- 4) *Gertrud Jensdatter* blev gift med Claus Henriksen Skade. Deres Søn, Niels Clausen Skade, blev Biskop i Aarhus og deltog i de historiske Optrin forud for Christian den Andens Flugt. Han havde været en meget stor Godssamler. Han døde 1531, og i Følge hans Testamente skulde alt Godset, der laa spredt over hele Sjælland, og tildels i andre Landsdele, deles mellem hans to Søkendebørn, ovennævnte Birgit Oluvsdatter — nu Niels Eriksen Rosenkrantz' Enke — og Niels Jensens Datter Anne Nielsdatter Present, Enke efter Ejler Hack til Egholm, som i Forvejen var en meget stor Jordejer.

En Søn af Niels Jensen, Christoffer Nielsen, var Kannik i Roskilde og Ejer af en Gaard i København.

Presentslægten sad ved Reformationstiden inde med store Rigdomme og mange adelige Slægtsforbindelser, og var i den Henseende nu paa sit højeste.

Ogsaa med Billeslægten har Presenterne knyttet Forbindelse. Niels Jensens Hustru var en Søster til Ridder Aksel Lauridsen til Clavsholm, som i 1488 pantsatte to Gaarde i Gimlinge til sin Søster Fru Valborg til Vollerupgaard og i 1498 skænkede de samme to Gaarde og en Gaard i Aarby til Antvorskov Kloster. Men i 1486 gav Peder Bille til Svanholm sin Farbrorsdatter „Inger Eriksdatter i Vollerup“ Ret til at indløse en Gaard i Merløse, og i et Dokument af 1495 giver Torben Billes Enke Cecilie Ovesdatter sin Datter Inger Ret til at indløse to Gaarde i Stevns Herred, pantsatte til Fru Inger i Vollerup. — Det kunde tænkes, at denne Inger Eriksdatter, som var Datter af Erik Bille til Solbjerg, var Medejer af Vollerupgaard sammen med Fru Valborg, men mere sandsynligt er det, at hun paa anden Maade har været knyttet til Hjemmet og haft Ophold der — hvis ikke der i Vollerup har været endnu en Bolig for adelige Personer. Hun er i hvert Fald næppe kommet tomhændet til Vollerup. Billeslægten sad dengang inde med store Rigdomme, som i 1446 var blevet mægtigt forøgede ved, at Adelsmanden Steen Basse skænkede sin Søster og hendes Ægtefælle, Inger Eriksdatters Farbroder Torben Bille, alt sit Købe- og Pantegods, for at Bassenavnet ikke skulde uddø, men leve videre i Forbindelse med Billernes. Peder Bille til Svanholm var Søn af Torben Bille, som ligger begravet i Antvorskov.

Endnu engang gik Vollerupgaard i Arv fra Far til Søn, men med *Torben Nielsen* ophørte Presentslægtens Mandslinie paa Gaarden, som fremdeles ejede meget Fæstegods. Det laa tættest paa Sjælland, men der var ogsaa Gaarde i andre Landsdele. I 1512 gav Torben Nielsen Knud Urne Brev paa en Gaard i Nr. Broby i Sallinge Herred.

Torben Nielsens Datter Inger blev gift med Severin Daa og Karen Grubbes Søn *Erik Daa* til Snedinge, som han havde arvet efter sin Moder. De ejede Vollerupgaard i 1520erne og 30erne, men i 1539 sad Inger Enke og fik det Aar Følgebrev paa nogle Fæstegaarde i Starvede og Rode. I 1541 meddeles, at Kong Hans har gjort et „venligt og evigt“ Mageskifte med Fru Inger, saaledes at hun faar en Gaard i Bjerrup beboet af Simon Skovfoged og tillagt Kronens Kirke i Gimlinge, imod at hun udlægger en anden Gaard i Gimlinge til Kronen. 1546 faar Laurids Grubbe Følgebrev paa Vollerupgaard's Fæstegods i Starvede og Rode.

Et meget sjældent Eksempel af de i den katolske Tid brugte Monstranshuse til Opbevaring af det indviede Brød til Nadveren har staaet i Gimlinge Kirke. Det fandtes i 1848 henlagt paa Loftet over Vaabehuset og førtes til Nationalmuseet. Dets Maal opgives saaledes: Fra Spiret paa Oversiden til Rankeslynget paa Overdelens Underside 180 cm. Foden maalt fra Overdelens Bund til

Monstranshus fra Gimlinge Kirke.

Sokkelen 113 cm. I Nationalmuseets Meddelelser, som ledsagede det derfra modtagne Fotografi, siges, at den pyramideformede Top er stærkt forringet. Det er et betydeligt Billedskærerarbejde, udført af en tidligere Præst i Gimlinge og med denne Inskription paa Latin:

I Herrens Aar 1521 udførte Niels Andresen, for-
dum Præst ved denne Kirke, dette Arbejde.

Paa Skabslaagen er et Relief forestillende Kristus med Rigsæble og herunder reliefskaarne Vaaben for Erik Daa til Vollerupgaard og Inger Torbensdatter Present. Erik Daa og Frue menes ifl. Nationalmuseets „Danmarks Kirker“ at ligge begravet i Gimlinge Kirke i en muret Grav uden Gravskrift. Det ligger ogsaa nær at tænke, at adskillige af de mange Grave, som findes lige under Fliserne i Kirkens Midtergang, er Presenternes og Daaernes.

Erik Daa og Inger Torbensdatter havde i deres Ægteskab fem Børn, af hvilke *Torben og Karen Daa* efter deres Forældre overtog Vollerupgaard i Fællesskab. Karen Daa ejede dog tillige sammen med sin Ægtefælle Jørgen Nielsen Basse Jonstrup i Bjeverskov Herred. I Slutningen af Christian d. Tredies Regeringstid udnævntes Torben Daa til Skibshøvedsmand, og samme Aar 1557 døde Karen Daa. Hun ligger begravet i Vollerslev Kirke sammen med sin Ægtefælle, som overlevede hende i 20 Aar. I 1563 udbrød den nordiske Syvaarskrig, hvori Torben deltog. Allerede i Krigens andet Aar blev han taget til Fange, og endnu i 1567 var han ikke udløst. Maaske har man regnet med, at Torben var død i Krigens, og i 1576 nævnes hans Broder *Jørgen Daa* til Snedinge som Ejer af Vollerupgaard.

Jørgen Daa, der i en Aarrække gjorde Tjeneste ved Hoffet og døde paa Snedinge i 1598, underskrev i 1576 et Skøde, som medførte en gennemgribende Forandring i Vollerupgaards Historie. Det var i de store Godssamlingers Tid. Frederik d. Anden var virksom for ved Mageskifter at afrunde Kronens Godser, og Adelens Interesser gik ogsaa i Retning af Stordrift paa samlede Arealer. Paa den Maade kom mange Handeler i Stand. Kongen havde en særlig Interesse for det voksende Antvorskov Krongods, og ved det nævnte Skøde afstod Jørgen Daa Vollerupgodset til Kronen for andet Gods, tildels i Skaane. Vollerupgaard kom derved som de fleste Jorder i Antvorskovs Omegn under Kronen.

— Et frodigt Herremandsliv har i de Langers, Presenters, Daaers og Bassers Tid udfoldet sig paa Vollerupgaard. Som Herresæde betragtet blev den aldrig af de store, men det ses, at man i Overklassekredse har regnet med den, og at den paa forskellig Maade har staaet i Forbindelse med Landets Adelslægter i Tider, da Adelen betød meget for vort Folks Bevarelse af Danskheden mod den med Reformationen indstrømmende Tyskhed og til Fremme af Videnskab og Kunst, selv om en af dem, der fik nærmere Tilknytning til Gaarden, kun drev en umulig Videnskab, Guldmageren Valdemar Daa til Borreby, som H. C. Andersen saa levende skildrer.

III.

Overdragelsen til Kronen er et Brud i Vollerupgaards Historie som frit Bonde- og Herremandsbo. Den gamle Herreborgs Beboere er nu Fæstere under Kronen. Antvorskov er blevet Kongeslot. Antvorskov

Kirkes høje Spir, rejst af Frederik d. Anden, er et nyt Træk i Landskabet. I det nærliggende Rosted laa Kongens Jagtgaard, hvor han ogsaa beskæftigede sig med andet end Jagt. Der er udstedt flere Kongebreve herfra, deriblandt et, dateret 26. Juni 1580, hvori bevilges, at Herredstinget, som fra Arilds Tid har været i Hemmeshøj, men siden 24. Marts 1577 var flyttet til Korsør, maatte vende tilbage til Hemmeshøj. Da adskillige Regeringsanliggender er ordnede fra Jagtgaarden, maa man antage, at Kongen har haft en Del af Kancelliet med herud, og at Gaarden har været indrettet derpaa. Derpaa tyder ogsaa et kgl. aabent Brev, som under 8. Oktober 1577 meddeler Befaling til Prioren paa Antvorskov om at lade det med Stolper murede Hus, der staar østen paa Volterupgaard, nedbryde og føre til Rosted og opsætte der, hvor Jep Nielsen, Rosted, anviser¹⁾. Samme Jep Nielsen har været en Mand udenfor den almindelige Bondestand. I 1576 faar han ved et Forleningsbrev, mod en Afgift til Antvorskov Kloster, overdraget Kronens Part i Tienden i Hørby Sogn, og i 1596 gav han „100 gode gangbare Joachimsdaler“ til et Legal,

---

1) Der er i det bakkede Terræn nord for Rosted Spor af Bygninger, som ikke har lignet Datidens Bondehuse. Tæt udenfor Byen paa Sognefoged Holger Larsens Mark opløjes Munkestensbrokker og Teglstumper. Det samme er Tilfældet i Skovridermarken, nærmere Skoven, ligesom der i den saakaldte Engelstrupmark i Udkanten af Horsevænget findes Spor af en Gaard, der heller ikke har lignet Datidens Bøndergaarde. Jeg haaber ved anden Lejlighed at faa nærmere Rede paa, hvad disse og eventuelt andre Spor viser om denne Egn, som har haft betydelig Interesse i Antvorskovs Slotstid.

hvis Renter skulde anvendes til Indkøb af Vadmel til Latinskolebørnenes Beklædning.

Vollerupgaard's første Fæstebonde var en Mand ved Navn Hans Pedersen, som indtil videre blev fritaget for at svare aarlig Afgift af forskellige Arealer, han benyttede. Hans Efterfølger var Niels Jørgensen, som i 1580 modtog Gaarden uden Indfæstning, og som døde 1584. Der har tidligere i Gimlinge Kirke hængt en Mindetavle over ham, opsat af Jacob Jørgensen. Blandt de efterfølgende Fæstere bemærkes en Mand ved Navn Oluf Hansen, og han omtales ikke for det gode. Det hedder i et Kancellibrev af 28. Januar 1634 til Kongens Staldmester Wentzel Rotkirk, som var Hofmarskal og Lensmand paa Antvorskov:

Oluf Hansen til Vollerupgaard forholder sig utilbørlig til sin Hustru og af Had til Skade for hende forvender hans og hendes Formue, uanset han har faaet stor Formue med hende og hverken har Aarsag dertil eller Gæld, og at han vil opsiges den Gaard, som han bor i, og flytte til en Svoger. Dersom Oluf Hansen opsiger Gaarden, skal Wentzel Rotkirk fæste Gaarden til hende, dog at hun giver den tilbørlige Rettighed af den. Dersom hans Utilbørlighed mod hende er som anført, skal Wentzel Rotkirk paase, at der ikke sker hende noget saadant, dog skal hun være Manden lydige og forholde sig til ham som en Dannekvinde til sin Husbond.

Hvorledes det gik med den utilbørlige Husbond, og om hans Dannekvinde kunde vedblive at være ham lydige, findes der ikke Besked om, men nogle Aar derefter er der kommet en ny Fæster. Det hed-

der saaledes i nogle Optegnelser i Kirkehistoriske Samlinger i en Meddelelse om Barsedaab hos Provst Ebbe Jensen Bruun i Gimlinge 16. August 1647, at Egnens Herremænd og Præster var indbudt samt seks af de fornemste Bønder med deres Kvinder, deriblandt Eskild Jespersen til Vollerupgaard.

Et andet Bondenavn, knyttet til Gaarden i Svenskekrigens Tid, er Mads Frandsen. Der er i Kirkehistoriske Samlinger Optegnelser fra en lang og indviklet Retssag om et formentligt Mord paa den svenske Rytter Daniel, som laa indkvarteret i Gimlinge Præstegaard. Denne Rytter skulde Søndagen den 21. Februar 1658 til Slagelse, og Kapellanen Peder Lauritsen Skaaning ledsagede ham til Bondefoged Jens Nielsen, Vollerup. Medens Hestene fik et Foder, gik Kapellanen og Rytteren ind og drak nogle Kander Øl sammen med Fogden. Mads Frandsen fra Vollerupgaard kom ogsaa tilstede, og han paatog sig at være Svenskerens Vejviser til Slagelse. Saa red den svenske Rytter og Kapellanen ad Vejen forbi Vollerupgaard, den almindelige Ridevej til Slagelse den Gang. Vejviseren løb ved Siden af dem. Kapellanen vendte snart tilbage, men Rytteren og Mads saa man aldrig mere. Et fuldstændig nøgent, ukendeligt Mandslig blev efter nogle Dage fundet i et Krat ved Vollerup Mose. Dets Øjne var udhuggede, rimeligvis af Rovfugle.

Denne Sag førte til mange Forhandlinger. Kapellanen blev afsat, men, da Sagen aldrig blev opklaret, efter nogle Aars Forløb atter indsat i sit Embede.

Det er dog ikke Mordsagen og dens Udtryk for Hadet til de fremmede, vi her særlig fæster Opmærksomheden ved, men ved Beretningen om den simple

Bonde fra det gamle Herresæde, traskende til Fods som Vejviser for et Par fornemme Ryttere.

Vollerupgaard kom ved den Tid paany i Adels-hænder, idet *Hugo Lützous* Navn blev knyttet til Gaarden. Hugo Lützou var stor Jordejer paa disse Egne. I Kronens Skøder under 9. Juli 1669 nævnes han som Ejer af fire Gaarde i Sørbymagle, forskellige Afgifter, som Gaarde i Gimlinge, Vollerup og Sørbymagle svarer af Sørbymagle Sønderkov, Sørbymagle Overdrev, Gimlinge Ore, en Kohave i Gimlinge, Skoven i Gimlinge, Vollerup Kohave med Rappenborg Vænge og en Mose Øst for Kongevejen. Endvidere to Gaarde i Sønderupsønder (Boeslunde), en i Egerup, to i Næsbyunderskov, en Skov i Grøftevang, to Gaarde i Flemstofte, en i Hyllested, fem i Sdr. Jellinge, fire i Tingjellinge, to i Fuglebjærg, desuden en Del Gods i Slagelse Herred og forskellige Steder i Jylland.

Hugo Lützou var en Adelsmand af det store Format, en stærk Type, virksom, handlekraftig og initiativrig. Han var Meklenburger, født paa Dömitz Fæstning, men som ganske ung kom han til Danmark og gjorde Tjeneste som Page hos Frederik den Andens Dronning Sophia til hendes Død. Derefter tjente han Christian den Fjerde og deltog i Hannibal Sehesteds Ambassade til Spanien, ligesom han havde forskellige andre Udenlandsrejser og Universitetsophold. Frederik d. Tredie udnævnte ham til Staldmester, Kammerjuncker og Etatsraad og skænkede ham i 1655 Antvorskov og Korsør Lehn med Bopæl paa Antvorskov Slot. I 1662 udnævntes han til Amtmand over de nyoprettede Korsør, Antvorskov og Ringsted Amter, og denne Stilling beklædte han til sin Død. Da Sven-

skerne i 1658--59 havde besat Sjælland, var han den hærgede Befolkning en god Hjælp.

Hugo Lützou ejede Gimlinge Kirke, i hvis Sakristi han ligger begravet ved Siden af sine to Hustruer, Ide Rosenkrantz, som døde efter ti Aars Ægteskab, og Karen Juel til Lundsgaard, som han ogsaa overlevede. En lang Gravskrift i Sakristiets Væg slutter saaledes:

Omsider træt af Verdens Uro, Møje og Ubestandighed har han tilhandlet sig denne Kirke til sig og sine tvende Hustruers Hvilested. Med Glæde er han skilt fra dette timelige for at nyde Glæden i Evigheden 21. Marts 1693 i sin Alders 76. og sin Amtsbestillings 38. Aar.

Glæd dig Læsere i Gud her i Verden, saa glæder Gud dig hisset i Himmelen.

Hugo Lützou har aldrig boet paa Vollerupgaard. Det var Sognekirken, som havde fanget hans Interesse. I 1663 købte *P. Pedersen*, Slagelse, Gaarden med tilhørende tre Fæstegaarde i Vollerup, og i 1671 fik Provianskriver *Hans Hansen*, København, Skøde paa den. Han havde den i Forvejen i Pant tilligemed en Del andet Jordegods for rede Penge, han havde laant Kronen under Københavns Belejring. I 1705 var Gaardens Ejer *Jens Bruun*, Vedbynrørre, som havde bortfæstet den til Hans Ravn.

Den Gang var Antvorskov blevet et Grevskab, oprettet til Frederik d. Fjerdes Elskerinde Grevinde Viereck. Vollerups øvrige Gaarde hørte under Grevskabet, som havde Planer om at købe Vollerupgaard og dens tre Fæstegaarde. Amtsforvalter From giver Indberetning angaaende Købet, men tegner ikke noget lyst Billede. De tre Fæstegaarde er ganske øde,

hedder det i Beretningen, og om Godset som Helhed bemærker Amtsforvalteren, at det maa anses som helt øde, „og er ingen Skov dertil uden nogle faa skaldede Stumper, som ej kan agtes for noget. Der er mange Gærder og lidt eller intet Gærdsel til at lukke dem med. Mig synes, at man ikke burde give mere end 25 Rigsdaler pr. Td. Hartkorn (18 Td. 4 Skp.) endog det skal være udsat for 50 Rigsdaler pr. Td. Anden Herlighed ved jeg ikke, Grevskabet kan have ved dette Gods at indløse end som eje hele Vollerup By. Men blev det resolveret at indløse til Grevskabet Vollerupgaard og Gods, da vilde ogsaa behøves at indløse Bjerup By, fordi Vollerupgaards meste Gods falder i deres Vange — ellers kunde man ikke gøre sig Vollerupgaard fuldstændig nyttig ved Forpagtning“.

Efter denne Indberetning blev Købet opgivet, og Jens Bruun beholdt Gaarden i 13 Aar til, hvorefter han solgte den til Kronen. Gaarden var derefter en Del af Antvorskov, der nu var omdannet til Rytterdistrikt, som skulde stille og udruste et Rytterregiment.

IV.

Vollerupgaard havde sin Glanstid, efter at mange lignende Smaaherregaarde fra den tidligere Middelalder forlængst var blevet Bondebrug. Endnu i det 17. Aarhundrede laa dens Hovedbygning fornemt afsondret paa den højeste Del af den nordre Holm, som da var betydeligt smallere, end den er nu, da dens Skrænter i nyere Tid er jævnet ud i Engene, saaledes at det dyrkelige Areal, som det ses paa nyere Kort, er blevet omtrent fordoblet. Den var afskaaret fra det øvrige Næs ved en Voldgrav tværs

over fra Eng til Eng. Saa sent som ved Midten af forrige Aarhundrede kunde man tydeligt se Gravens Forløb midt gennem det Areal, som nu dækkes af Gdr. Ernst Buchwalds Have. Den præsenterede sig da som en Sump, der var vanskelig at komme over, og der stod endnu nogle Rester af Pallisadeværkets svære firkantede Egepæle paa begge Sider af Stedet, hvor Broen har været, men Broen selv var fjernet. Det vilde kræve et stort Udgravningsarbejde i Enkeltheder at konstatere den ældste og muligt nyere Borges Alder, Omfang, Stil o. s. v., og maaske vilde et saadant Arbejde ikke føre til noget fyldestgørende Resultat, da Bygningsmaterialet i Tidens Løb er blevet fjernet.

Det er dog ikke længere siden, end at nulevende husker det, at der er blevet fjernet en Mængde store Grundsten, som omkransede et Omraade paa ca. 70 Meters Længde fra Øst til Vest og ca. 45 Meters Bredde, det vil sige hele Bakketoppen, som den har været, før Skrænterne blev udjævnede, og er, sammenlignet med adskillige andre Borgpladser, et ret stort Omraade. Taarnborg ved Korsør, som stammer fra Valdemarstiden, bestod af en lille firkantet Borggaard med et firkantet Taarn i Midten og omgivet af en Ringmur paa 30×30 Meter, og selv Valdemar Atterdags Gurre med dets Midtertaarn og Ringmurens fire Hjørnetaarne var alt samlet paa en Plads af ca. 40×40 Meter. I et vestligt Hjørne af Vollerupgaardtomten var Stenene lagt ud i en Rundkreds som til Fundament for en Bastion, hvorfra Engene langs Lindes Aa kunde bestryges. Det er uvist, om det overhovedet lader sig konstatere, at der paa den svære Grund har staaet en Munkestensmur med en

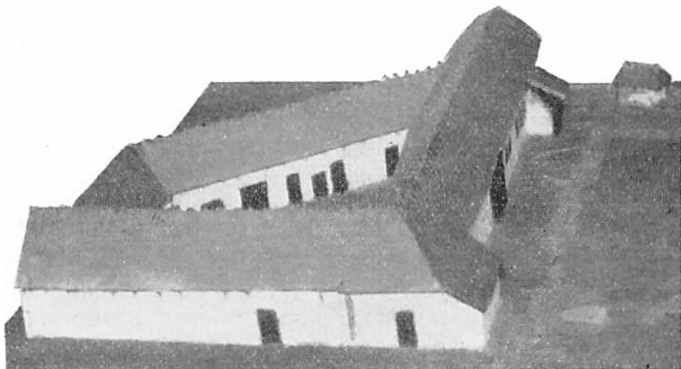
indvendig Vægtergang, hvad de mange Munkestensrester tyder paa, og selve Borgens Beliggenhed indenfor Ringmuren kan heller ikke med Sikkerhed angives, men efter de overfladiske Stenfund at dømme har den ligget nær ud mod den sydlige Voldgrav. Vi maa for at danne os et nogenlunde antageligt Skøn henholde os til de Oplysninger om saadanne „Vandborge“, som haves fra andre Egne af Landet — f. Eks. fra den nordsjællandske Borg Gurre, hvis Glanstid falder sammen med Vollerupgaards i Presenternes Tid. Gurre Borgruin paa Holmen i den nu næsten udtørrede Sø har været Genstand for en grundig Undersøgelse, foretaget af Nationalmuseets Medarbejder Arkitekt C. M. Smidt, som i sit illustrerede Skrift herom giver adskillige Oplysninger til Forstaaelse af Middelalderens Borge med deres faste Taarn, deres Ringmure, Vægtergange, Pallisadeværk og Vindebroer. Ringmuren om Gurre er, ligesom den formodede Ringmur om Vollerupborgen, afmærket med en Krans af store Kampesten, som efter Arkitekt Smidts Forklaring har tjent som Underlag for de Stolper, hvorpaa Vægtergangsgulvet har hvilet.

Naar Vindebroen var hejset og Vagten vaagen paa Vægtergangen, var Borgen godt værnet og ikke let at storme.

Avlsbygningerne har ligget syd for Voldgraven omtrent paa den Plads, som nu er Ernst Buchwalds Gaardsplads, og bag denne, mod Syd, er i Mands Minde opgravet stærke Kampestensfundamenter lagt i Kalk. Over dem maa man antage, at Komplekset har været hegnet af en Mur, som skulde værne det eneste Stykke, som ikke havde Værn af Grav og vandrige Enge.

Adgangsvejen gik over Tuelbækengen, der hvor Vejen til Gdr. Holger Larsens Gaard nu gaar, og fortsatte forbi eller gennem Avlsgaarden til Vindebroen.

Nogle Agre paa den østre Side af Tuelbækengen og umiddelbart Syd for Vejen til Vollerup bærer Navnet Junkersholm. Her er opløjet Murrester fra en

Vollerupgaards Udseende i 1. Halvdel af det 19. Aarhundrede.
Model af den søndre Gaard paa Sorømuseet.

Bygning, som har været i Tilknytning til Herregaarden i ældre Tid.

Da Jørgen Daa i 1576 mageskiftede Godset med Kronen, har Gaarden endnu været ret anselig, men fra den Tid følger man dens dalende Anseelse, baade naar den var Fæste, og naar den var Selveje. Bygningerne har været i Forfald. Der klagedes over, at det spøjte saa fælt i de gamle Huse, at man knap turde bo der. I Sorø Amts Museum findes sammen med en Model af Gaardens Rester, som de saa ud i første Halvdel af forrige Aarhundrede, nogle Optegnelser, hvori siges, at det var Enke efter Jens Michelsen, Slagelse, Marie Lahn, som flyttede Gaar-

den udenfor Voldstedet. Det vides ikke, hvorfra disse Meddelelser stammer. Provst Seyer Mahling Beyer, Egeslevmagle, udgav i 1820 en Beskrivelse af Pastoraterne i sit Provsti m. m.¹⁾. Deri fortælles, at Marcus Lahn i det 17. Aarhundrede udflyttede Gaarden. En Del af Bygningerne, deriblandt Stuehuset, som nyopførtes 1854, stod til omkring Midten af forrige Aarhundrede, saa det har næppe været før lige i Slutningen af det 17. Aarhundrede, snarere noget senere, at Gaarden er blevet flyttet mod Syd og bygget der, hvor Holger Larsens Gaard nu ligger, bygget som almindelig Bondegaard i Datidens Stil, lange, smalle, straatækte Bindingsværkshuse i en lukket Firkant. Store Aske- og Lindetræer, af hvilke nu kun en enkelt kæmpemæssig Ask staar tilbage i Ernst Buchwalds Have, vidnede fremdeles om Fortidens herskabelige Stil. Murrester fra Hovedbygning og Fæstningsværker kommer fremdeles til Syne for Ploven og taler om, hvad der sank i Muld og blev kun et Minde.

En Del af det 18. Aarhundrede var Nedgangstider for hele Landbruget, det smaa som det store. Kvægpest, ringe Høst, utidssvarende Driftsmaader, Fæstebondens Trællekaar og mange Godsejeres Mangel paa Forstaaelse af, at der tiltrængtes afgørende Ændringer, alt virker sammen og markerer, at nu er ikke blot Oldtidsbondens Selveje og Middelalderborgherrens Storhed mistet. Frimandsretten er tabt under Vejs. Her er toppet og her er dalet.

V.

Antvorskovs Historie er denne Egns Historie i nyere

---

1) Bogen findes i den Samling, afd. P. Arnskov, Slagelse, overdrog Slagelse Bibliotek.

Tid, som Sorø Klosters Historie fortæller om Egnen, da Absalons Slægt var Sjællands mest fremtrædende. Men Antvorskovs Historie nærmer sig sin Afslutning ved Auktionen 1774, da hele det Kvadratmile store Gods solgtes i store Parceller. Der blev i Aarene efter Auktionen ikke ladt Sten paa Sten tilbage af det historiske Slot og dets Kirke, der taltes blandt Landets største. Nye Herregaarde rejste sig paa det vidtstrakte Gods, og gamle forsvandt. Vollerupgaards Tid var omme, Vollerupgaardes Tid begyndte.

Vollerupgaard med tilknyttet Fæstegods blev ved Auktionen tilstaaet Godsejerne Christoffer Bruhn, Tybjerggaard, og Peder Neergaard, Gunderslevholm, og Hovedgaarden blev videresolgt til *Ole Hansen* og *Jens Povlsen*. Mellem disse to Mænd blev Gaarden og Jorden delt, saaledes at Ole Hansen fik det meste af den sydlige Mark og Jens Povlsen Resten med Undtagelse af et Areal i den nordlige Udkant, hvorpaa der byggedes en mindre Gaard, som nu ejes af Gdr. Johs. Pedersen.

Det var Selvejerbønders Indtog i det gamle Herresæde, og de to Mænds Slægter bebor fremdeles Gaardene. Første Ejerskifte skete ved, at Jens Povlsens ene Søn, Jens Jensen, arvede Hjemmet og hans anden Søn, *Peder Jensen*, giftede sig med Ole Hansens Enke og overtog den søndre Gaard. Dennes næste Ejer *Christian Andersen*, Søn af Gdr. Anders Albrechtsen, Gimlinge, var gift med en Datter af Peder Jensen. Gaardens to sidste Ejere er Christian Andersens Søn *Hans A. Christiansen*, og dennes Svigersøn *Holger Larsen*, den nuværende Ejer.

Den tredie Ejer i den nordre Gaard var *Mads Rasmussen* fra Sørbymagle, gift med Jens Jensens

Enke. Derefter følger deres Søn, *Hans Madsen*, og dennes Søn *Lars Hansen Buchwald*¹⁾. I en kortere Aarrække er *Niels Rytter* fra Gimlinge Ejer af Gaarden, hvorefter den igen gaar tilbage til Slægten, ved at en anden af Hans Madsens Sønner, *Chr. Buchwald*, køber den. Dens nuværende Ejer er Chr. Buchwalds Søn, *Ernst Buchwald*.

Vollerupgaards Bygninger deltes, efter at de havde faaet to Ejere, ved at der byggedes en Længe skraat over Gaardspladsen, saa at hver Familie fik sin Trekant. Den ene Trekant blev dog forholdsvis kort Tid efter Udskiftningen nedrevet og den nordre Gaard bygget paa Tomten, hvor Herregaardens Avlsbygninger forhen havde ligget. Modellen, som findes paa Sorø-museet, er af den anden Trekant, som benyttedes til op mod Midten af forrige Aarhundrede. Den er udført af Tømrer Hans Nielsen, Vollerup, efter Opgivelse af den søndre Gaards Ejer Chr. Andersen, som værnedede om Minderne fra Fortiden. Hos Chr. Andersens Sønnedatter, som nu med sin Ægtefælle bebor Gaarden, findes 12 massive Tintallerkener med Aarstallet 1712 og to store Tin-Stegefade med et Skjoldmærke og Bogstaverne H M W, samt et Drikkekrus ligeledes af Tin. Det har Laag og er paa Siden prydet med kongelig Krone og Bogstaverne F. R. (Frederik Rex). Dette Servicesæt antyder, at Gaardens Beboere ogsaa som Fæstebønder har stræbt efter at leve op til de store Traditioner og hævde en Rang forud for andre Fæstebønder.

Kredsløbet er sluttet. En Bonde fæstede i fjerne

---

1) Hans Madsens Hustru var en Datter af Buchwald, Krummerup Møllegaard.

Tider Bo paa Næsset, hvor Kilderne randt, som de rinder i Dag. Det største altid sprudlende Væld har engang i gamle Dage faaet Navnet Abrahams Kilde og benævnes saadan fremdeles. Gaardens Storhedstid er den senere Middelalder. Fra at være befæstet Borg og Herresæde daler den til Fæste under Kronen. En ny Selvejerperiode indledes i Hugo Lützous Tid, men Gaardens Betydning er dalende. En kort Tid igen Fæstegaard under Kronen og efter den store Auktion fri Bondejord, som da dens Historie begyndte. Hvad Oldtidsbonden skabte, blev Nutidsbønders Eje og Boplads for Fremtids Bondeslægter.

„Da staar en ny Tids Bonde paa sin Toft
og lytter ud mod andre Lærkesange,
mens Himlen maler blaat sit Sommerloft,
og Rugen gulnes tæt om Vig og Vange“.

De væsenligste Kilder, jeg har benyttet, er:

Landsarkivets forskellige Dokumentsamlinger, Repertorium, ældste danske Arkivregistraturer, Kronens Skøder, Kancelliets Brevbøger m. m.

Kirkehistoriske Samlinger.

Danmarks Adels Aarbog.

Dansk Biografisk Leksikon.

P. Arnskovs Uddrag af Antvorskovs Regnskaber.

„Danmarks Kirker“, udgivet af Nationalmuseet.

En stor Del af Arkivarbejdet er udført af Premierløjtnant Henning Siersbæk. Gaardfæster Lars Andersen, Egeslevmagle, som ved Slægtskab er nær knyttet til Vollerupgaarde, har meddelt mange Minder fra det sidste Aarhundrede. Jeg skylder disse to Mænd og andre Tak for værdifuld Hjælp.

HOVERIFORENINGER

Af

Fritz Jacobsen.

Omend vel nok Stavnsbaandet i den almindelige Bevidsthed staar som det grelleste Bevis paa Bondens sociale Undtagelsesstilling i Fortiden, idet det gjorde ham til en „ufri“ Mand i Lighed med Trællen i gammel Tid, saa var der dog en anden Ting, som tyngede ham endnu mere. Medens en Bonde, der havde en nogenlunde skikkelig Godsherre over sig, nok ikke til Stadighed gik og jamrede over Stavnsbaandet, som ikke var nogen absolut Hindring for, at han økonomisk set kunde have det taaleligt, saa var derimod Hoveriet en Plage til hver en Tid, selv under de Herremænd, der ikke fortjente Titel af „Bondeplagere“.

I det væsentlige paa Grundlag af *Arthur Petersens* Bog „Jorddrot og Bonde“ I-II (Udvalget for Folkeoplysningens Fremme, 1930) skal her gives en sammentrængt Skildring af Hoveriets Historie.

Hoveriets Oprindelse gaar tilbage til Middelalderen, hvor Betegnelsen „Dagsgerning“ blev brugt; Navnet „Hoveri“ skal først være kommet i Brug paa Chr. IV.s Tid. Oprindeligt blev det af Bønderne ikke betragtet som en Plage, men som en praktisk Udvej til at be-

tale den pligtige Fæsteafgift til Herremanden med Arbejde i Stedet for med Penge, som de ikke havde mange af.

Da Hoveriet fra først af bestod i et bestemt Antal Dages Arbejdsydelse, hvor Kost, Redskaber og Trækdyr blev leveret af Godsherren, følte de hovpligtige nok ingen særlig Grund til Klage over et Forhold, de frivilligt var gaaet ind paa. Ret hurtigt vendte Bladet sig dog, og Klager over Hoveriet blev ret almindelige. Allerede under Kong Hans fandt i nogle Tilfælde Afløsning af Hoveriet Sted mod en Pengeafgift. Hoveriet følte særlig trykkende for de Hovbønder, der boede langt fra Hovedgaarden, og disse blev til Tider overdraget i „Laan og Leje“ til nærboende Herremænd og maatte gøre deres pligtige Hovtjeneste hos dem.

Selv jordegne Bønder blev paalagt Hoveri, og det nyttede dem ikke, at de overfor Fr. II. pukkede paa deres Selvejerret. Kongen holdt med Herremændene, og der blev fra disses Side efterhaanden forlangt et stigende Antal Hovdage paa Grund af en forbedret Avl paa Hovedgaardene og en Bestræbelse efter at erstatte fastlønnede Arbejdere med Hovbønder. Hoveriet udviklede sig efterhaanden til næsten at blive Bondens meste Afgift til Herremanden; men den var ogsaa følelig nok, da Hoveriet efterhaanden baade med Hensyn til Tid og Mængde var blevet ganske ubestemt efter Herremandens Forgodtbefindende.

Det kunde ske, at Forholdet blev vendt fuldstændig om, saa Herremanden maatte lade Arbejde udføre paa Bøndernes Marker. De hyppigt indtrædende Tilfælde af Kvægsyge og Misvækst kunde føre med sig, at Herremanden maatte forstrække Bønderne med

det fornødne Brød- og Sædekorn og holde ekstra Trækkraft af Stude og Heste for at faa Bøndernes Marker pløjet og harvet. Dette „Herremandshoveri“ blev jo gjort ud fra den Tankegang, at fik Bonden ikke sin Jord dyrket, kom det i sidste Instans til at gaa ud over Herremanden selv.

Ulempen ved det stigende Antal Hovdage forøgedes ved, at Hovbønderne nu, i Modsætning til tidligere, selv maatte holde sig med Kost, Heste, Vogne og Redskaber. Til dette kom, at „8-Timers Arbejdsdagen“ for en Hovdags Vedkommende om Sommeren vel var omkring det dobbelte Antal Timer. Kl. 3 om Morgenen blev de hovpligtige vækket af Godssets Udrider med Tilsigelse til Dagens Arbejde, og Hjemkomsten skete, f. Eks. for Hovbønder under Sorø Akademi, i Uger om Sommeren, først hen mod Midnat.

Det fortælles, at man nogle Steder tog Mad, Øl og Brændevin med til flere Dage og overnattede i Herregaardens Stakhave eller — i Tilfælde af daarligt Vejr — i Laden. I en Retssag vidnede Kongsted Bønder 1723, at de under Arbejdet med at slaa Græs og skære Tørv paa Gisselfeld havde været borte fra Hjemmet i 10—14 Dage.

Naar Bønderne klagede over Hoveriet, kunde de for Retten sædvanligvis kun fremføre Argumentet, „saadan havde det været fra Arilds Tid“; men ingen Love støttede dem, og de trak som Regel det korteste Straa.

I Aaret 1767 nedsattes imidlertid en Kommission til at undersøge Bondestandens hele Stilling, og i Anledning heraf udsendtes til Amtmænd og Proprietærer Forespørgsler om forskellige Landboforhold. En Del Besvarelser gik ud paa, at Hoveriet burde

fastsættes; men de fleste holdt paa, at dette ikke kunde lade sig gøre. Der kom dog ($\frac{6}{5}$ 1769) en Forordning om Hoveriets Fastsættelse. Proprietærene skulde udarbejde et Reglement for, hvor meget Hoveri, der skulde gøres, og Dagenes Antal skulde fastsættes. Alle Bøndernes Reglementer skulde sammenfattes i et Generalreglement for hele Godset, og dette skulde indsendes til Kollegiets Overvejelse og Godkendelse.

Struensee, hvis Reformiver ogsaa omfattede Bøndernes Forhold, udsendte d. $\frac{20}{2}$ 1771 en Forordning om Hoveriets Fastsættelse efter Hartkorn og med Hensyntagen til den Afstand, Bonden havde til Hovedgaarden. For hver 6 Tdr. Htk. maatte højst fastsættes 48 Spanddage og 96 Gangdage og for hver Skp. Htk. 1 Spanddag og 2 Gangdage.

Dette Lyspunkt i Bøndernes Tilværelse slukkedes hurtigt ved Struensees Fald. *Guldberg* ophævede Struensees Forordning og udsendte en anden ($\frac{12}{8}$ 1773), hvori det saakaldte „Smaahoveri“ (Arbejde med at skuffe Havegange, ride efter Post, vaske Faar, bære Tørv ind og Aske ud m. m.) blev afskaffet, men som fastsatte, at Bønderne skulde møde til Hovarbejde efter Tilsigelse i Henhold til deres Fæstebrevs Indhold. Hoveriet var igen ubestemt.

Tanken om, at der maatte gøres noget for at fremme Bondestandens Vel levede dog stadig og satte Frugt i Nedsættelsen af den saakaldte „lille Landbokommission“ ($\frac{3}{11}$ 1784), som udvirkede, at Bønderne i Nordøstsjælland enten helt eller delvis fik deres Hoveri afløst mod en Pengeafgift til Fordel for Bønderne og for Kongens Kasse.

Kronprins *Frederiks* Overtagelse af Regeringens Ledelse (1784) bragte Liv i Reformarbejdet, og den

²⁵/₃ 1791 udsendtes en Forordning om god Orden ved Hoveriet. Den indeholdt Bestemmelser for begge Parter, og det maa særlig mærkes, at den forbød at prygle Fæstebonden og hans Hustru under Arbejdet paa Hovmarken; men denne humane Bestemmelse omfattede ikke de andre Hovfolk, saa der stod stadig en Udvej aaben for en tyrannisk Lade- eller Ridefoged til at give sit onde Lune Luft i en korporlig Afstraffelse.

For at faa Hoverispørgsmaalet ordnet paa den lempeligste Maade udsendte Regeringen (²⁴/₆ 1791) en Opfordring til Godsejerne og deres hoveripligtige Fæstere om at søge Hoveriets Omfang fastsat ved frivillige Aftaler, de saakaldte „Hoveriforeninger“. I Aarene 1791—95 blev der truffet saadanne Aftaler paa de 600 af Landets 759 Hoverigodser; men paa nogle Godser kunde der ikke opnaas Enighed mellem de to interesserede Parter, hvorfor det blev paalagt Amtmændene at indsende Beretning om Forholdene paa disse Godser, saaledes at den Kommission, der siden skulde udsendes for endelig at ordne Sagen, kunde vide nogen Besked paa Forhaand.

I Rigsarkivet findes en Pakke Arkivalier („Hoverikommissionen af 1795, 5. Juni for Sjællands og Fyens Stifter — Sager vedrørende Godser i Sorø Amt“), der indeholder Oplysninger om de paa forskellige Herregaarde i Amtet førte Forhandlinger. Igennem disse kastes der af og til et lille interessant Strejflys over forskellige lokale Forhold. Det efterfølgende er Uddrag af disse Arkivalier.

For *Kastrup* Gaards Vedkommende afholdtes der et Møde ¹⁵/₁₁ 1796. Her fremlagde Prokurator *Lund*, Næstved, paa Godsejer, Kammerherre *Plessens* Vegne

en af ni Tjustrupbønder underskrevet Forening om Hoveriets Afskaffelse imod en Pengeafgift, saaledes at de foruden det, de ifølge deres Fæstebrev betalte for Hoveri og Landgilde, skulde betale 1 Rdl. 4 Mk. pr. Td. Hartkorn. De blev saa fritaget for alt Hoveri til Kastrup, samt for Københavnsrejser og andet Arbejde. Dog skulde de, hvis det blev forlangt, gøre to Dages Arbejde med Heste og Vogne for at flytte Savbukke og opkøre Tømmer til Skovbetjentene eller Kastrup Dyrehave. De havde Tilladelse til at benytte Underskoven i deres Skovparter til egen Fornødenhed, men maatte ikke sælge eller overdrage noget til andre og heller ikke misbruge Underskoven til dens Ødelæggelse. De maatte oprydde Sten og Stød paa deres Skifter i Skoven paa de Steder, hvor de fandt Jorden tjenlig til Pløjeland, dog efter Anvisning af Skovbetjentene.

Denne Forening blev nu tilbudt Bønderne i Vinstrup, Tjustrup, Kiellerød, Brunemose, Neblerød og Ravnebjerg. Bønderne i Haldagerlille og Krummerup fik ogsaa Tilbudet, men skulde — paa Grund af deres bedre Jorder — betale 2 Rdl. pr. Td. Hartkorn.

Vi kan vist gaa ud fra, at de ni Bønder, som havde gaaet „paa egen Haand“, havde været under Paavirkning af de andre før Mødets Afholdelse. I alle Tilfælde nægtede de sammen med alle de andre Bønder at antage den tilbudte Overenskomst uden paa de Vilkaar, at Godsejeren vilde bestemme, hvor megen Brændeudvisning de aarlig skulde have, vilde tilstaa dem det fornødne Egetømmer til deres Gaardes Vedligeholdelse for Savskærerløn og endelig tillade — uden Anvisning af Skovbetjentene — at rydde „Stum-

per og Stød" i Skovene til Plovjordens Formerelse, hvor det fandtes tjenligt.

Prokurator Lund kunde ikke paa Godsejerens Vegne indgaa paa dette Forlangende, men fremlagde saa et Forslag til en Forening om Hoveri in natura. Dette Forslag blev gennemset af Kommissionen, som nedsatte Kravene med Hensyn til forskellige Arbejder til det, der efter Forordningen kunde anses for tilladeligt.

Trods denne Nedsættelse udtalte Bønderne efter Oplæsningen af Forslaget, at de ikke før havde forrettet flere af de nævnte Arbejder, hvilket Lund ikke uden nærmere Undersøgelse kunde godkende. Da der heller ikke paa denne Maade kunde opnaas en Overenskomst, maatte Kommissær *Selmer* anstille nærmere lokale Undersøgelser.

De fremlagte Fæstebreve var holdt i almindelige Vendinger. Der stod bl. a. i dem, at Bønderne ikke mere maatte paalægges Københavnsrejser. Af Brænde havde Bønderne de sidste tyve Aar skovet og kørt en Favn hver til Gunderslevholm, men intet til Kastруп. For mange Aar siden havde de fældet og oversavet Bygningstømmer, imod at de fik Toppen som Vederlag.

Bøndernes økonomiske Tilstand karakteriserede Kommissæren som god i Almindelighed, selv om ogsaa en eller anden kunde være fattig. Vinstrup, Tjustrup, Kiellerød, Brunemose og Ravnebjerg var Skovbyer med middelmaadige og ikke mange Jorder, hvorfor Bønderne i disse Byer i Almindelighed ikke høstede mere, end de selv behøvede; men Humleavlen paa Egnen var meget betydelig og indbragte Bønderne alt øvrigt, de behøvede. Neblerød var ganske vist ogsaa en Skovby, men dens Jord var meget god.

Kommissær Selmer skrev i sin Betænkning: „Disse Byers Marker er opfyldt med Skov, der paa mange Steder gør Skade; men naar det ved Udskiftning blev bestemt, hvad der skulde være Skov og hvad Agerjord, vilde disse Byer efter min Formening blive gode Byer“. Haldagerlilles Jord, som endnu ikke var udskiftet, var god ligesom Krummerups.

Den af Selmer foretagne Opgørelse over Hoveridagernes Antal udviste 221 Spanddage (Hoveridage med Heste og Vogn) og 1242 Gangdage (Hoveridage uden Heste og Vogn). Det vilde for hver Mand andrage $4\frac{1}{2}$ Spanddag og 25 Gangdage. Desuden havde hver Mand før forrettet en Københavnsrejse, som vel maatte sættes lig med 6 Spanddage.

Om *Gyldenholm* meddeles først, hvor langt Gaarden ligger fra Korsør, Slagelse, Skælskør, Sorø, Ringsted, Næstved, Karrebæksminde og Bisserup Ladesteder. Der oplyses om Grydeberg Marken, at den aldrig har været inddelt eller pløjet, men bestandig ligget til Græsning for Kreaturer. Skovsgaard-Vænget er et Indelukke, som altid har været brugt til Græsning og Gærdselhugst; det vil nu blive indtaget til Drivning, naar dets Tur kommer. Der findes „ingen Tørvemoser eller Lynge“. Til Hvede brækkes Jorden om Sommeren og ligger til næste Aar, hvor den gødes og pløjes anden Gang; senere pløjes den tredje Gang, naar der skal saas. Alle Markhegn, ogsaa om Enge og Skove, er Rishegn uden Grøfter.

Kommissionen havde samlet Parterne til et Møde i Slagelse og fik her at vide, at 65 af Godsets Bønder havde indgaaet en Forening om Hoveriet; men den indeholdt paa nogle Punkter mere Hoveri, end Bønderne hidtil havde forrettet, hvorfor Kommissionen

vedtog selv at forfatte et Forslag til Overenskomst. Godsejeren erklærede, at han ikke kunde indgaa paa nogen anden Forening, da han ingen Beregninger havde gjort.

Den 22. Novbr. 1796 holdtes saa et Møde paa Gyldenholm, og her erklærede Godsejeren, at han aldeles ikke paa nærværende Tidspunkt kunde gaa ind paa at modtage Penge af Bønderne for noget Arbejde, men maatte have Arbejde in natura til Hovedgaardens Drift. Han fremlagde derefter et Forslag vedtaget og underskrevet af 65 af Godsets Bønder og antaget og stadfæstet af Amtmanden.

Dette Forslag blev gennemgaaet med Bønderne, efter at nogle Forandringer til deres Fordel var foretaget; men nu skete det mærkelige, at Bønderne erklærede, at de ikke vilde gaa ind paa nogen Forening, da det Arbejde, de derved paatog sig, oversteg deres Kræfter. Det ser ved denne Lejlighed — som ogsaa ved andre — ud til, at Bønderne har skrevet under først og saa tænkt, i Stedet for omvendt. Godsejeren mente ikke at kunne strække sig videre med Indrømmelser, og Kommissionen foretog saa de „lokale Undersøgelser“, som udviste, at Bøndernes Tilstand var god, baade med Hensyn til, hvad der fandtes i deres Huse, og med Hensyn til Tillæg af Kreaturer. Jorden var i det hele over middel; men der fandtes intet Kort over Marken.

Efter Kommissionens Beregning udkrævedes til Gaardens Drift 980 Pløjedage, 4387 $\frac{1}{2}$ Spanddag og 16509 Gangdage, hvilket i Penge for hver af de 99 $\frac{1}{2}$ „fulde Hovninger eller Qvotienter“ anddrog 59 Rdl. 54 $\frac{2}{5}$ Sk.

Parterne maa — godvilligt eller nødtvungent —

have fundet hinanden paa det Grundlag; thi Dokumentet blev underskrevet af Kommissær Selmer d. 27. Novbr. 1796 og stadfæstet af Rentekammeret $17\frac{1}{3}$ 1798.

Paa *Borreby* afholdtes et Møde $14\frac{1}{4}$ 1797 mellem Kommissionen og de to interesserede Parter. Paa dette oplystes det, at Størstedelen at *Borreby* Bønder frivillig var indgaaet paa en Forening; men *Morten Christensen*, *Østerhoved*, *Jens Jørgensen*, *Faarentofte*, *Ib Pedersen*, *Askegaarden*, *Anders Nielsen*, *Holten*, og *Mads Andersen*, *Magleby*, var ikke gaaet med og erklærede, at de ikke var i Stand til at betale de Hoveripenge, som var forlangt i Stedet for nogle Arbejder. Forvalter *Holm*, som var mødt paa Gode-ejerens Vegne, havde ikke Fuldmagt til at tilbyde andre Vilkaar end for de andre Bønder, saa Hoveriet maatte uden videre Mægling bestemmes af Kommissionen, hvorfor de fem Bønders økonomiske Forhold blev nærmere undersøgt. Deres Jorder var uden Undtagelse særdeles gode, mellem 40—50 Tdr. Land fortrinlig god Jord med et ringe Hartkorn, for de fire Mænd fra $4\frac{1}{2}$ til omtr. 5 Tdr. og for den femte 8 Tdr. 6 Skpr. Ingen af dem havde mindre end fire Køer foruden Ungkvæg, men vel mere. Heste havde de i tilstrækkelig Mængde, og deres Indbo vidnede ingenlunde om Fattigdom — dog var alle Bygninger i meget maadelig Tilstand. De kunde derfor ikke fritages for at forrette fuldt Hoveri.

Ifølge Hoverireglementet af $24\frac{1}{6}$ 1774 hørte til Gaarden 63 fulde og 4 halve Hovninger med 349 Tdr. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn.

Der var blevet nedlagt 12 Gaarde, 1 i Sevedø, 2 i Holten, 2 i Faarentofte og 7 i Nore, hvis Jorder

var blevet fordelt paa de i Byerne tilbageblevne Gaarde, uden at Beboerne derfor var paalagt mere Hoveri. Godsejeren og Forvalteren paastod, at der aldrig havde været flere end 64 fulde Hovninger, men kunde ikke bevise det, og Bønderne kunde paa Grund af de mange Forandringer med Gaardene ikke give bestemte Oplysninger, hvorfor Kommissionen maatte følge Hoverireglementet og paalægge Godsejeren Andel i Hoveriet for den manglende Hovning.

Bønderne paastod, at de indtil Udgangen af 1789 kun havde pløjet den første Rugmark og de to Bygmarker hver to Gange. Holm bestred — uden Bevis — dette, og Kommissionen erklærede, at Bønderne ikke kunde paalægges mere end to Pløjninger; dog skulde de pløje tre Gange, hvis Godsejeren paa lovlig Vis kunde bevise sin Paastand. Endvidere hævdede Bønderne, at de kun havde slaet og høstet to Kløvermarker de Aar, den saakaldte Engsø havde været besaaet; men naar den er blevet slaet, har de kun slaet og høstet een Kløvermark. Ogsaa denne Paastand bestred Holm og forbeholdt sig at føre Bevis derfor. Bønderne blev paalagt at slaa og høste een Kløvermark foruden Engsøen; men naar den var pløjet, skulde de slaa og høste to Kløvermarker.

Bøndernes Tilstand begrundede ingen Nedsættelse af Hoveriet, „ligesom Hoveriet ikke kan anses trykkende, endskønt det heller ikke er let“.

Godsejeren havde tilbudt de fem Bønder en Forening, som ikke var ubillig, men endog fordelagtig. Kommissionen havde dog ikke Magt til at dømme Bønderne til at betale for en Del af Hoveriet, og Forvalter Holm havde ikke Fuldmagt til at forhandle om Hoveri in natura. Godsejeren maatte anses for

at være den Part, der var Skyld i, at ingen Forening kunde komme i Stand, og skulde derfor paalægges Omkostningerne ved Kommissionens Godkendelse, 86 Rdl.

De fem Bønder blev saa af Kommissionen paa-lagt følgende Hoveri: Til Engenes og de til Høslæt bestemte Jorders Rensning for smaa Sten, „Stikker“ og Muldvarpeskud 1 Gangdag. Nye Hegns Opførelse var Bønderne uvedkommende. Ved Tærskning skulde Godsejeren hver Dag udtage en Tærsker til at være „Fortærsker“, og de andre skulde være pligtige til at tærske lige saa meget, som han kunde tærske; men om Fremlæggeren skulde kastes Lod, for at ingen skulde kunne besvære sig over at have faaet større Fremlæg end de andre. Der skulde ydes et Fradrag af $\frac{5}{65}$ Hovning. Paa een Dag skulde renses 5 Tdr. af enhver Slags Sæd.

Til Gedehave Ladested skulde hver yde 5 Spand-dage. De nødvendige Bom-, Bro- eller Prampenge skulde udbetales Bønderne inden Rejsens Begyndelse, og hvis der blev givet Læs med tilbage, skulde afskrives en halv Rejse lige saa lang som Henrejsen. Fra Frederikslund Skove eller et andet Sted, som ikke var længere borte, skulde hentes 3 Læs Brænde. Ende-lig skulde til Klapjagt efter Ræve ydes to Gangdage om Aaret.

Bønderne skulde have Adgang til at se Protokollen for at kunne overtøye sig om, at ingen blev paa-lagt mere Hoveri end de andre Bønder, og at „Omgangen“ var rigtig. For alt Arbejde, der ikke var meddelt til Hovmaal, skulde der leveres Bønderne en Seddel for hver Dag, der var aftjent. Hoveriaaret begyndte 1. Maj, og det Arbejde, som da endnu stod tilbage,

skulde regnes for aftjent og maatte ikke skrives til Restance.

Ved Genopførelse af nedbrændte Bygninger eller Opførelse af Bygninger paa nye Parceller skulde Amtmanden og Landvæsenskommissionen bestemme, hvor meget Arbejde Bønderne i den Anledning skulde gøre om Aaret.

Denne Afgørelse blev ikke underskrevet samme Dag, da Holm ikke havde Fuldmagt dertil, og Bønderne forbeholdt sig Tid til Betænkning. Først Aaret efter, $\frac{7}{4}$ 1798, forelaa Rentekammerets Skrivelse, hvori der udtaltes, at Godsejeren ikke kunde forlange mere end to Pløjninger i den første Rugmark og i Høslæts-tiden een Kløvermark i de Aar, hvor Engsøen ogsaa laa til Slæt. De øvrige af Godsejerens Indvendinger skulde bortfalde, enten som ugrundede eller som Ting, Rentekammeret ikke kunde bevilge. De af Bønderne fremførte Ankeposter skulde bortfalde som ubeføjede, og Kommissionens Bestemmelse med Forandringer skulde gælde som Regel for Hoveri af de fem Bønder.

Hvad de nævnte Forandringer gik ud paa, oplystes ikke; men det ser ud til, at de Borreby Bønder i det hele og store kunde notere Sagens endelige Resultat som en Sejr over Godsejeren.

Af *Lyngbygaards* hovpligtige Bønder var der ikke mindre end 16, som ikke vilde gaa ind paa Godsejer *Qvistgaards* Forslag til en Hoveriordning. Af Kommissionens lange Redegørelse skal anføres nogle Punkter.

Gaarden havde 8 Marker, hvoraf 4 brugtes til Sæd og 4 til Høslæt og Græsning. Foldudbyttet var i Middelaar: Rug, første Afgrøde 8 Fold, anden 5 Fold, første Bygafgrøde 7 Fold, anden 4 à 5 Fold,

Havre, første Afgrøde 6 Fold, anden 4 Fold, Ærter 6 Fold. Der blev pløjet 3 Gange til første Rugsæd og første og anden Bygsæd; til anden Rugsæd, Ærter og Havre kun een Gang. Der udtales, at Bønderne paa Lyngbygaard er bebyrdet med mere Pløjning og Udsæd end paa adskillige andre Gaarde; men dette lettes ved, at Gaarden slet ingen Tiender har, og at Korsør og Skælskør, hvor næsten alt Kornet afsættes, ligger saa nær ved, ligesom de hoverigørende bor tæt rundt omkring Gaarden.

Alle Gaardens Jorder var udskiftet af Fællesskabet og indhegnet for sig. Bønderne til Lyngbygaard (40) og Gerdrup (30) havde i Fællesskab hegnet de to Gaardes Marker med 968 Favne enkelte Stengærder, 116 Favne Risgærder, 11375 Favne dobbelte Grøfter og Jordvolde med „Smid“ og 930 Favne enkelte.

Bønderne gødede ikke med Kridt, Kalk eller Mergel, og de blandede hverken Lyng eller nogen anden Blanding med Gødningen — denne Bemærkning kunde tyde paa, at der endnu ved den Tid fandtes saa meget Lyng omkring Lyngbygaard, at Bønderne kunde have benyttet den til nævnte Brug.

En Pløjedags Arbejde var ansat som Pløjning af 6–8 Skpr. Rugland efter Egnens Forskellighed, da nogen Jord var sværere at drive end anden, og Hestene ikke alle Steder var lige store og kraftige. Derimod var Tærskning efter Kommissionens Mening ansat til „ $\frac{1}{6}$ mere end nogen sjællandsk Karl forsvarelig kan forrette“. I denne Bemærkning indeholdes uden Tvivl en Ros til Jyderne. Flere Gange støder man i Antvorskov Lens- og Amtsregnskaber paa Udtrykket „Jydetærskere“, hvilket tyder paa, at disse

Folk var mere ansete end deres sjællandske Kolleger i Faget.

Af de Arbejder, som Hovbønderne skulde udføre, kan nævnes, at de skulde skære, røjle, stakke og hjemkøre 16 Læs Tørv hver. Blandt de hoveripligtige var Bonde- og Sognefogeden i Egeslevmagle fritaget for Hoveri, mod at han tilsagde de andre Bønder til Hove og førte Tilsyn med dem under Arbejdet. I Sønderup, Egerup og Erdrup var der afgivet nogen Jord til Husmænd, hvorfor der var givet et forholdsmæssigt Afslag i Skatter og Landgilde, men ikke i Hoveri. Husmændene var paalagt nogle Arbejdsdage efter Ejerens Godtbefindene til Vandgrøfters Gravning; men dette skulde ikke komme de Bønder tilgode, som havde afgivet Jorden.

Som Afløsningsvederlag for Hoveriet sættes en Pløjedag til 1 Rdl., en Spanddag til 3 Mk., og en Gangdag til 1 Mk., hvilket beløb sig til 65 Rdl. 86⁴/₅ Sk. pr. Hovning.

De 16 Bønders Indsigelse affærdiges af Kommissionen med Bemærkningen: „Bøndernes Tilstand er saaledes, at de des Aarsag ingen Nedsættelse kan forvente“, og Rentekammeret stadfæster $\frac{3}{3}$ 1798 i et og alt Kommissionens Bestemmelse som Regel for Hoveriet fra 1. Maj 1798 for de modvillige Bønder.

Det vil ses, at det ikke altid har været let at bøje Godsejers og Hovbønders Anskuelse mod hinanden i delte for begge Parter saa vigtige Spørgsmaal; men i det hele og store tør vi vist nok gaa ud fra, at der ved disse frivillige Hoveriforeninger er blevet skabt et bedre Forhold mellem Godsejere og Hovbønder. Hovdagens Antal blev bestemt fastsat, og idet Bønderne har henholdt sig til, hvad de „fra Arilds

Tid" havde udrettet af Hoveri, har Godsejeren nok maattet finde sig i, at Hovdagenes Antal blev formindsket, men har saa til Gengæld ogsaa kunnet kræve disse Dages Arbejde som sin Ret uden Paa-stand fra Bøndernes Side om Overgreb.

Den $\frac{6}{12}$ 1799 udsendtes Forordningen, der paabød, at alt Hoveri i Fremtiden skulde være bestemt, og Afløsningen af Hoveriet mod en Pengeafgift skred stadig fremad, saaledes at der her paa Sjælland i Aaret 1802 kun gjordes Hoveri af 25000 Tdr. Hartkorn, hvilket vil sige, at kun en Fjerdedel af Bønderne da var hoveripligtige. Efter 1807 blev der en Standsning i Hoveriafløsningen; men den tog Fart igen i Trediverne. I 1834 gjordes i Danmark Hoveri af 78000 Tdr. Hartkorn, men i 1849 kun af 34000 Tdr.

Endelig kom saa, $\frac{1}{7}$ 1850, Lov om Afløsning af Gaardmands- og Husmandshoveriet. Afløsning skulde ske, naar Ejeren eller $\frac{1}{3}$ af de hoveripligtige Bønder forlangte det, og Vederlaget skulde fastsættes efter den Værdi, Hoveriet havde for Modtageren, og ikke efter den Byrde, det havde været for Yderen. En Kommission bestaaende af en kongevalgt Formand og to af Parterne valgte Voldgiftsmænd skulde afgøre eventuelle Stridsspørgsmaal. Hver Husmand, som ønskede det, kunde faa Hoveriet afløst.

Nu gik det rask med Afløsningen; men endnu i 1881 fandtes 49 Godser, hvortil der gjordes Hoveri, og de sidste Rester af dette Fortidslevn, som mere end noget andet havde hindret Bønderne i at faa udnyttet deres Jord paa rette Maade, forsvandt først op imod det 20. Aarhundrede.

Hoveriets Afskaffelse var saaledes den Reform, som det tog længst Tid at gennemføre fuldtud; men

ogsaa de to andre store Reformers Gennemførelse tog en Aarrække. Stavnsbaandet blev ophævet 1788; men mange fik først Friheden ved Aaret 1800, og den sidste Rest af det forsvandt 1849. Forordningen om Udskiftning af Byjordene kom 1781; men endnu i 1837 var der her i Landet 64000 Tdr. Land ikke-udskiftet Jord, og Byen Lund i Stevns fik først sin Jord udskiftet i 1861.

Hvis man nu vil drage den Slutning, at Hovarbejdet formede sig som et Slid uden Lige under Skælden og Smælden af en brutal Ridefoged, der brugte Pisen uden Skrupler, saa at alt, hvad der hed Liv og Munterhed hos Arbejderne var utænkeligt, er dette dog nok en forkert Antagelse. Med Hensyn til Slidet giver et af vore gode, gamle Ordsprog nogen Oplysning. „Den, der slider sig ihjel ved Hove, skal begravnes under Galgen“ (som en uærlig Mand), hedder det, og heri vises tydeligt Linien for den udviste Flid. Hovfolkene gav tvungent Møde, og de skulde nok tit ogsaa tvinges til at arbejde. En „Morakker“ var lige saa lidt anset paa Hovmarken som paa en eller anden Arbejdsplads i vore Dage. Der forefindes flere skriftlige Klager fra Herremænd eller Ridefoged over Hovfolkernes Dovenskab, Stædighed og drilagtige Optræden.

Ungdommeligt Livsmod lader sig dog ikke let kvæle, og f. Eks. i Høsttiden er Arbejdet paa Hovmarken nok ogsaa gaaet under Skæmt og Latter, med Fortællen af muntre — vel tit noget grovkornede — Historier og med Drillerier indbyrdes og i Særdeleshed over for Lade- eller Ridefoged, hvor det kunde lade sig gøre uden Risiko for at faa Rygstyk-

kerne garvede. De ældre har maaske mere sat Humøret op ved Hjælp af Brændevinen.

Arthur Petersen fortæller („Jorddrot og Bonde“, II, S. 108), at efter Hoveriets Fastsættelse følte det fælles Hovarbejde af mange som en Fest, som Ungdommen tiggede for at komme med til, og han fremfører som Eksempel, at en Bonde, der havde faaet sit Hoveri afløst, stod i sin Port og ønskede, han skulde af Sted sammen med de Byfæller, der drog forbi hans Gaard for at møde til Hove.

Der kan dog vist ikke være Tvivl om, at en saadan Sorg hos den store Part har været erstattet af Glæden over at kunne arbejde paa egen Jord, uden Frygt for „Udriderens“ Tilsigelser, og med økonomisk Fordel i Udsigt.

Som et Kuriosum kan anføres, at der endnu her i Sorø Amt findes Rester af Hoveriet. Følgende Oplysninger meddeles efter en Artikel af Carsten Nielsen i „Berl. Tid.“ 10/5 1944.

Gdr. *Peter Jørgensen*, Glænø, er paalagt en livsvarig vederlagsfri Forpligtelse af yderst mild Beskaffenhed til Holsteinborg, men er nu fyldt 81 Aar uden at have været paa Hovarbejde mere end een Gang.

Lars Albrecht Andersen, Fæster og Hovbonde i Egeslevmagle under Gerdrup—Lyngbygaard Gods, overtog i 1905 „Højstrupgaard“ efter sin Fader mod at betale i Indfæste til Herregaarden 6000 Kr. og 600 Kr. til Forvalteren. Han svarer i aarlig Fæsteafgift til Lyngbygaard 75 Tdr. toradet Byg og bærer alle Ejendommens Byrder og Udgifter. I Fæstebrevet af 1905 fastsættes Hovpligten saaledes: De af Gaar-

dens Bruger hidtil præsterede tre Firemilsrejser præsteres fremtidig af Fæsteren, der pligtes til hver Rejse at tage i Læs 8 Tdr. Sæd eller $\frac{1}{2}$ Favn Brænde eller andre Dele af lige Vægt. Ligeledes afgiver han aarlig to Bud til Klapjagten. Rejserne, til hvilke han medfører de fornødne Sække til Transport af Sæd, saavel som Jagtdagene, forrettes efter Tilsigende med Aftenvarsel“.

Det er dog 15—20 Aar siden, dette Hoveri stiltiende gik af Brug. Firemilsrejserne var oftest Brændekørsel fra Kirkerup Skov, maalt fra Mødestedet inden for Godsets Omraade og ikke fra Hjemmet.

I 1917 fik Lars A. mundtlig Tilsagn fra Godsejer P. Fabricius om at købe Gaarden, men Godsejeren døde, inden Papirerne blev skrevet. Loven om Fæstegodsets Afløsning kom 1919, men denne Lovs § 3 fastholdt et gammelt Privilegium fra 1861 om, at Godsejeren kunde inddrage $\frac{1}{3}$ af Bondejorden til egen Raadighed. Dette skete for „Højstrupgaard“s Vedkommende, hvorfor Lars A. maatte nøjes med at blive Selvejer af 25 Tdr. Land.

Fæstet, som er uopsigeligt i Henhold til en Lov fra Chr. d. 2. Tid, vil sikkert blive indraget ved Lars Andersens Død; men endnu har han Resten af Jorden i Fæste, og da Fæstebrevet stadig staar ved Magt, er han vedblivende hoveripligtig Bonde — i Aaret 1944!

THEODOR WILHELM OLDENBURG

SALMEDIGTER,
SOGNEPRÆST I SORTERUP OG OTTESTRUP
(SLAGELSE HERRED, SORØ AMT)

1830—1842

Af

Paul Oldenburg.

---

heodor Wilhelm Oldenburg er født i København 1805. Hans Forældre var Kammerherre, ministeriel Embedsmand, Frederik Oldenburg og Marie Clarette Benedicte f. Bastholm. Han blev Student fra Københavns Borgerdydsskole 1821 og teologisk Candidat 1826 sammen med sin gode Ven, Peter Christian Kierkegaard (siden Præst i Pedersborg-Kindertoft, Biskop i Aalborg). December 1830 blev han, 25 Aar gl., kaldet som Sognepræst for Sorterup og Ottestrup Menigheder efter Indstilling af Kirkernes Ejer, Kammerherre, Major Grevenkop-Castenchiold til Frederikslund.

II.

Th. W. Oldenburg er bedst kendt som Forfatter til nogle velkendte, endnu sungne Salmer. Derfor skal denne Del af hans Livsvirke først være Genstand for en kort Behandling og danne Indledningen til Beskrivelsen af hans Præstegerning og af Forholdene i hans Sogne paa den Tid.

Det er ikke noget stort Tal aandelige Digte og Salmer, der foreligger fra Oldenburgs Haand. Men de Salmer af ham, der kendes, har til Gengæld beholdt deres Plads i den danske Menigheds Salmebog og synges hyppigt. Baade i Roskilde Konvents Salmebog af 1855, i Salmebogen for Kirke og Hjem af 1897 og i de Forslag til en ny Salmebog, som i de senere Aar fra forskellig Side er fremsatte, er der medtaget Salmer af Oldenburg, — et Bevis paa deres Livskraft og Brugbarhed.

Følgende 5 Salmer vil være de fleste af Læserne bekendte, uden at det muligvis har staaet dem klart, at de skyldes Præsten i Sorterup, nemlig Salmerne: Dybe, stille, stærke, milde Guddomsord fra Himmelhavn, (Salmeb. Nr. 423), — Et Suk igennem Verden gaar (470), — I Herrens Hus er godt at bo (422), — Livsalig er den Tale om Sjølehyrden god (489), — Mørke over Jorden ruger (323). Ogsaa udenfor Danmark er de samme Salmer, eller nogle af dem, kendte og yndede, navnlig i norske Menigheder. I Oversættelse er de gengivet paa svensk, finsk, lappisk, færøisk og engelsk Sprog; og ved nordiske Missionærer i Indien og Kina er de oversatte til Brug i de nye Menigheder blandt de indfødte. Af Salmer, som ikke findes optagne i vor Salmebog, er en dyb og inderlig Salme, der bgynder saaledes: „Din, o, Jesus, din at være, er min Lyst og al min Ære, din i Liv og din i Død“, — en Salme, der giver stærke Udtryk for Længselen efter at være Kristi Efterfølger, selv under Korset, — højt skattet især blandt norske Kristne.

Oldenburg naar i sin Digtning ikke op til de store Salmedigtere, dem med det brede Vingefang og den høje Flugt. Han har ikke Kingos Kraft i Udtrykkene,

ikke Brorsons rige Udtryk for Kristenlivets Oplevelser eller hans vækkende Toner og heller ikke Grundtvigs Profetrøst og Billedrigdom. Men i den danske Lund er der jo ogsaa „andre Fugle smaa, som tale“. Skønt paavirket af Grundtvig i sit Kristensyn minder Oldenburgs Salmer ikke om Grundtvigs, — de mangler, skønt han ikke er blind for det kristne Fællesskab, Udtryk for Samfundet i Menigheden; den Salme, der kommer dette nærmest, er vel: „I Herrens Hus er godt at bo“. De Salmer, han skrev, er stærkt prægede af hans egen Personlighed, hans stilfærdige Natur og hans inderlige Fromhedsliv, af Hjertets Suk og Sorg, af Troen og Freden. De er sungne ud af hans Hjerteliv og bunder i, hvad han oplever som Kristen. Ogsaa svarer de godt til Kravet, paa hvis Opfyldelse enhver Salmesang staar Prøve, nemlig, at de er bibelske og forkynder det Ord, Menigheden har i sin hellige Bog. Det er ikke svært i Oldenburgs Salmer at finde hans Udgangspunkt i et Bibel-Ord fra det gl. eller nye Testamente eller i et bibelsk Billede. Jesus som den gode Faarenes Hyrde, Kirkehuset paa Klippen, Skabningens Suk mod Forløsning m. m. kommer tydeligt frem.

Oldenburgs Salmer stammer alle fra hans Aar i Sorterup. Foruden den indre Tilskyndelse har han for noget af sin Digtningens Vedkommende haft en ydre Anledning, nemlig i sin Deltagelse i Arbejdet for „Dansk Missions Selskab“ (stiftet 1821), i hvis Direktion han havde Sæde og hvis Organ „Dansk Missionsblad“ han nogle Aargange redigerede. Dels skrev han nu og da i Bladets Spalter nogle Missionsssange, dels fik han, naar Selskabet havde sine Aarsmøder, Lejlighed til at skrive en eller flere Salmer til Møderne.

Saaledes til et Møde i Slotsbjergby i 1838 og et Møde i København, i Vartov Kirke, 14. Juni 1840; til dette sidste havde han skrevet de Salmer, der længst skulde bevare hans Navn og som har fundet størst Udbredelse, nemlig: I Herrens Hus er godt at bo, — Mørke over Jordan ruger, — Livsalig, (oprindelig: Hvor sød ...) er den Tale, — og: Dybe, stille —.

Foruden egentlige Salmer har Oldenburg skrevet eller fra Tysk oversat nogle smaa fine Vers med forskelligt Indhold, alle prægede af den samme rene og og stille Tone, som kendetegner det meste af, hvad der kom fra hans Haand. Ogsaa sit eget indre Liv har han, sikkert uden Bestemmelse om at andre skulde læse det, givet digterisk Form i Trangen til at udtrykke sine inderste Oplevelser. Han mistede som ganske lille sin Moder. Minderne om hans Barndomstid forekommer ham derfor glædesløse: „Ej nogen kærlig Moder Barnet favned, ej nogen Moderrøst mig kaldte kær“. Han har som ung mærket vilde Storme i sit Bryst: „Jeg kan ej le, hvor alle le, ej altid jeg med Smil kan se, hvad andre kunde juble ved, — ja, tit med Sorg og Suk jeg led, hvor Glæden som Orkanen fløj, saa stærk, saa vild, saa fuld af Støj, og ofte i den største Lyst dybt sukked Hjertet i mit Bryst“. Men han „fandt Bod for bange Kaar og Lægedom for dybe Saar, og Hjertet roligt blev og stille, nu lagde sig de Storme vilde. Gud skænkede mig ved Jesu Tro i Hjertet Fred og Haab og Ro, han gav mig Ord, han gav mig Røst, at tale om den dybe Trøst, der giver Sejrr over Død og fører os til Hvilen sød“. Nu kunde han — saaledes som han gør det i en lille Sang, egnet til Paaskelørdag før Paaskelokkerne kime, — sige til sig selv: „Stille, Hjerte,

vær nu stille, slaa nu roligt i min Barm, Verdens Støj dig ej forvilde, luk dit Øre for dens Larm! Ja, i stille Aftentimer, lad til Jesus Grav os gaa, medens Bedeklokken kimer, knæle, hvor vor Frelser laa, syng saa med dæmpet Stemme om den Fred, som dér har hjemme!"

Efter Oldenburgs Død i 1842 samlede Kierkegaard hvad der fandtes efter ham af aandelige Sange og Salmer i et lille Hefte, „Mindeblade“ kaldtes det, 62 Sider med nogle og tredive Digte (udkom Marts 1844).

En anden af Oldenburgs Venner, Præsten Ferd. Fenger i Lyngby ved Sorø, skrev saaledes: „Til de mange herlige Gaver, hvormed O. var udrustet, hørte ogsaa en levende poetisk Sans og den Evne med Lethed at kunne skrive smukke Vers. Han var dog ikke af de digtelystne, hvis Vers er legio. De, han skrev, fremstod mest paa Opfordring, eller naar han var sikker paa at kunne fornøje nogen med dem“.

Oldenburg selv tænkte ikke stort om sin Digtergave. Engang skriver han spøgende om sit „Klingereri“ og at han vist burde vises ud af „Rimsmedelauget“. Han har i hvert Fald ikke kunnet vide, at der i Nordens Kirker og paa begge Sider af Kloden, naar Menigheden samles til Lovsang, ogsaa skulde synges de Salmer, han i ledige Stunder skrev i den stille Landsby-Præstegaard.

III.

20. December 1830 udnævnte Kongen Th. W. Oldenburg til Sognepræst for Sorterup og Ottestrup Menigheder. 24. Decbr. blev han ordineret i Vor Frue Kirke i København af Sjællands Biskop, Dr. P. E. Müller, og er formentlig indsat i Embedet lige efter

Jul eller i Begyndelsen af 1831. Provst P. M. Thestrup (Korsør) har vel besørget denne Handling.

Den nye Sognepræst har fundet sit nye Hjem, Præstegaarden, tom, idet hans Formand, Fred. Vilh. Flindt, var død Oktober 1830, kun 38 Aar gl. Hustruen var død nogle Aar før. Indbo og mulig Besætning bortauktioneredes April 1831, og Maaneden derefter førte Oldenburg sin Brud, Louise, f. Rothe, ind i Præstegaarden.

Efter Provstens Indberetning og det kgl. Cancellies Indstilling om Embedet stod Præstegaarden for 7 Tdr. Hartkorn og Jorden omfattede ca. 60 Tdr. Land, hvoraf de 40 laa tæt ved Gaarden. Præstegaarden var trelænget med Bolig i nordre Længe, Bindingsværk og med Straatag, Brønd i Gaarden og ca. 2 Tdr. Land Have. Indtægterne var de sædvanlige: Korn-, Kvæg- og Smaaredselstiende m. m.: Kaldet vist at betegne som et Middelkald, der under normale Forhold skulde kunne sikre nødtørftigt Brød til Præstens Bord. Soguenes Folketal blev i 1834 angivet til 840.

Sognet og Menigheden, Oldenburg kom til, havde ikke Ord for at høre til de mest levende. Biskop Fred. Münter havde besøgt Sognet i 1811 og var skuffet over det ringe Kirkebesøg; de følgende Biskopper, Müller og Mynster, meddeler i deres Optegnelser fra Visitats paa Stedet om „den Sløvhed for det kirkelige, som har indsneget sig i disse Sogne“. Ved Pastor Flindts Død skrev Peter Andr. Fenger, at denne Præsts Forkyndelse „syntes at have liden Indgang i den ligegyldige Menighed“. Den kristelige Vækkelse, som den samtidige Lægmandsbevægelse og de „gudelige Forsamlinger“ havde fremkaldt paa

disse Egne, holdt sig mest i Sognene syd for Slagelse og naaede, i hvert Fald ikke i Oldenburgs Tid, til hans Sogne. To Aar efter sin Ankomst til Stedet skriver Oldenburg¹⁾ om sit Indtryk af de Menigheder, han arbejder i. „Jeg har min Kamp mellem Modløshed

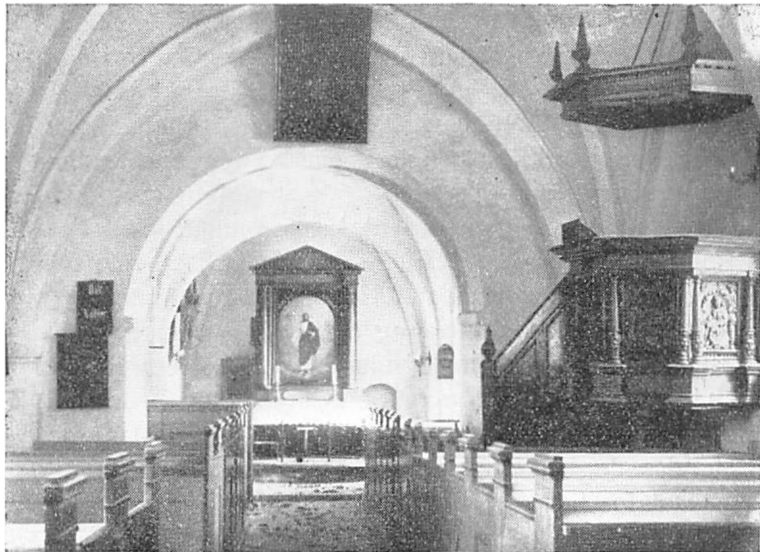
Sorterup Kirke og Præstegaard.

over min egen Menigheds liden Interesse for Kirken og det tillidsfulde Haab om bedre Fremtid. Det er mig opmuntrende at se, at de fleste af dem, der nogenlunde gaa i Kirke, kommer der temmelig stadigt, enkelte næsten hver Søndag. Unægteligt er der mange

---

¹⁾ Alle flg. Citater er af Breve, skrevne fra Sorterup til P. C. Kierkegaard. De opbevares i det kgl. Bibliotek. Ny kgl. Samling 3174.

aandeligt døde herude, men for nogle dog en Tilnær-
melse til Livet“. Aaret efter hedder det: „Gud forunde
mig at bruge mig som hans Redskab til at vække
nogle af de mange, mange døde iblandt Menigheden.
Jeg gaar med alskens Planer til paa en eller anden

Sorterup Kirkes Indre.

(Altertavlen malet af Fru L. Ingemann.)

Maade at vække lidt christeligt Liv her“. Og Aar 1838:
„Mine Menigheder er det desværre omtrent det samme
med som hidtil; i Aarets første Maaneder var der
saare liden offentlig Gudstjeneste, de ileste Gange
nogle faa i Sorterup. I Annexet var Kirkedøren bestan-
dig lukket“.

Naar Præsten overfaldtes af sit Mismod ved den
ringe Tilslutning, han fandt, satte han Haabet til

Sogdenes Ungdom. I de før omtalte Visitatsberetninger fremhæves hver Gang, at de Unge havde indfundet sig talrigt og ved Katekisationen gav de gode Svar. Her var altsaa noget at knytte til ved. Det var maaske ikke saa meget fra Skolen, Præsten kunde haabe paa Støtte. Mynster karakteriserer (1839) Læreren som maadelig, — „han katekiserer efter sine Hefter fra Seminariet og mangler baade Forstand og Energie“. Og hvordan det er gaaet i Sognets „Jubellærer“ Morsings Tid (52 Aar i Embede), er det ikke værd at spekulere over. Sognepræsten har gjort ærlige Forsøg paa at bøde paa Manglerne. Men han har Vanskeligheder at kæmpe med, fordi Forældre og Husbonde sætter de Unge til Arbejde paa Helligdagene. Ogsaa andet nævner han: Afstand fra Kirken, Sult, Nøgenhed og Modløshed i Husene, Tilsigelse til Hoveri om Søndagen m. m. Mest gør det ham ondt, naar han mærker, at det er den forordnede Katekisation i Forbindelse med Gudstjenesten, der holder de Unge fra Kirke. „Dette har adskillige tilstaaet for mig, og Huusbonden har erklæret, at naar de gav Tyendet Vink om at gaa i Kirke svarede de, at Frygt for at skulle „læse for Præsten“ jog dem til alle fire Verdenshjørner. Slem, at Katekisationen, dette gavnlige Opbyggelses- og Belæringsmiddel, skal være en Bussemænd“. Oldenburg gør sit for at lette Ungdommen over Besværet ved at undgaa altfor skolemæssig Examination, han er mest tilbøjelig til at lade Katekisationen falde; Tvangsmidler (Mulkt) vil han ikke benytte.

IV.

Vi kender ikke noget til Oldenburgs Forkyndelse. Det vilde, om vi gjorde dette, yde os et Bidrag til

Forstaaelse af, hvorledes han arbejdede for at drage Folk til Kirke. Vi har fra hans Haand kun een Prædiken fra et Møde for Hedningemissionen (i Dansk Missionssekselskabs 17. Aarsberetning, 1838). Men denne Prædiken kan næppe tages som typisk for hans Prædiken hjemme i Sognene. Biskop Mynster har hørt Oldenburg prædike ved Visitatsen 1839. I sin Bedømmelse holder Mynster sig mest til det formelle. „Foredraget frit,“ siger Biskoppen, „med en kraftig Stemme, men monotont og dødt“. Men naar det videre siges, at Prædikenen var „uden Orden, Klarhed og Liv, mere polemisk end sigtende til at kunne give Troen Liv i Hjerterne“, er Dommen dog vist ubillig. Hvad vi ellers ved om Prædikanten tyder paa, at han ejede Liv og ønskede at meddele det til andre. Fra sin Ungdom af var han paavirket af en vaagen, kristen Kreds, der talte i sig baade Grundtvig, Lindberg, Hornsyld, Ludv. Chr. Müller, Brødreparrerne Peter Andreas og Ferdinand Fenger, P. Chr. og Søren Kierkegaard. Disse Mænds Paavirkning har dog sikkert sat Frugt i Oldenburgs Forkyndelse. Og hvad vi kender til ham gennem hans fromme, ægte, kristelige Salmer gør det troligt, at det ikke har været dødt at sidde under hans Prædikestol.

Oldenburgs Holdning i den saakaldte „Vestsjællandske Krig“, hvor det gjaldt det rene Evangelium contra Rationalismens fornuftmæssige Udlægninger (det sidste repræsenteret og forsvaret af Præsten ved St. Peders Kirke og Slagelse Hospital, Hans Bastholm, Oldenburgs Morbroder) viser, at Oldenburg var at finde paa den rigtige Side. Med Henblik paa denne Strid skriver han i 1833: „Ikke har jeg set vor Tro angribes med saa jammerlige Vaaben, med saa sam-

menjasket og uforskammet Snak". Han ønsker ikke selv at gaa i Leding mod Onkelen; men dette vil han ikke have udlagt, som om han var enig med denne.

V.

Naar Forholdene i Sognene ikke var, som Præsten kunde ønske, og naar hans egne Bestræbelser ikke synes at have haft ønsket Frugt, — havde det saa ikke været værd at prøve, om de „gudelige Forsamlinger“ var en Hjælp for Præst og Menighed?

Spørgsmaalet om „Forsamlingerne“ havde beskæftiget — som naturligt var — Medlemmerne af det „sydvestsjællandske Broderkonvent“ stærkt. Baade Meninger og Praksis stod overfor hinanden, og Oldenburg stod tøvende. Han raadførte sig, som sædvanligt i alle Forhold, med sin Ven i København. 1835 skriver han: „Jeg har ej begyndt en saadan Virksomhed (med Indkaldelse til Forsamlinger). Det er klart, at denne Gerning er helt forskellig fra den private Sjælesorg, hvor Præsten finder Anledning dertil. Endskjønt jeg ej er i Stand til egentlig at anføre nogen gyldig Grund mod Husbesøg (med Andagt i „Forsamlingernes“ Stil) er der noget i mig, som synes at sige, at de ikke er saa ubetinget tilraadelige og ønskelige, som det siges saa ofte. Endnu har jeg ikke kunnet overbevise mig om, at denne Virksomhed er ubetinget at indføre overalt og til enhver Tid“. Vi kender desværre ikke Kierkegaards Svar herpaa. Men vi kender Broderkonventets Stilling til Præsternes Deltagelse i og Anvendelse af „Forsamlingerne“. Ved Konventets Møde August 1838 var disse atter paa Tale, og man var enige om, at det lige saa lidt bør

være Kriterium paa en levende Lægmand, at han besøger Forsamlingerne, som paa en troende Præst, at han holder eller ynder dem; — tror derfor en Præst, at der for hans Menighed ved Forsamlinger kan stiftes Gavn, saa have han Frihed til at betiene sig deraf! Den, der gjør det, skal ingenlunde betragtes som en, der foretager unyttige eller skadelige Ting, eller i alt Fald som sygelig i sin Virksomhed og Stræben; ligesaa lidt skal paa den anden Side den, som holder sig fra slige Forsamlinger, betragtes som kold og ligegyldig, ja, som forsømmende Hovedsagen — et Arcanum (ufejlbarligt Lægemedel) til at læge Israels Skade er Forsamlingerne ikke. Anvend dem med Forstand, advar mod Misbrugen.“ I denne Klaring har Oldenburg sikkert taget det Standpunkt, der svarede til hans aandelige Struktur, og da han — som Konventets Protokol beretter — paa Hjemvejen kørte med sin Ven Ferdinand Fenger har Samtalen mellem de to Præstemænd vel ogsaa drejet sig om samme Materie. Naar Oldenburg ikke søgte Hjælpen for sin Menighed og sig selv i „Forsamlingerne“, var det, som det jo nok maa være forstaaet af det tidligere meddelte, ikke af Mangel paa Nidkærhed. Han var kun ikke i dette Stykke sikker paa sig selv. „Gud vække til Liv hvad der end er dødt hos os selv og de mange andre“ (et Paaskebrev).

VI.

Den Tid, der blev tilovers fra Sognearbejdet og Arbejdet med Gaardens Drift (som faldt ham meget besværlig), brugte Oldenburg til Læsning og skriftlige Arbejder. Vel funderet som han var i Teologien studerede han den hellige Skrift i Grundsprogene og

de gamle Kirkefædres latinske Værker. Ejede han ikke Bøgerne, laante han dem, mest hos Kierkegaard: „Aflever Bøgerne til „Garvergaarden“ (Vestergade 18, København) til Købmand Larsens Karl fra Slagelse“. En Overgang, navnlig i de første Aar i Sorterup var den Tanke ham ikke fremmed at skrive en Disputats for en teologisk Grad. Den skulde handle om Kirkefaderen Cyprian. Men Tid og Kræfter slog ikke til. Men derfor lod han ikke Pennen hvile. Han skrev Artikler til Jac. Chr. Lindbergs „Nordisk Kirketidende“ (i 1837 en Artikel om Cyprians Lære om Kirken) og til det af ham selv og Kierkegaard udgivne „Nordisk Tidsskrift for den Christelige Theologie“ foruden forskellige Indlæg for det sydvestsjællandske Broderkonvent i Spørgsmaalet om Sognebaandsløsning og i Ritualsagen. Om hans Virksomhed med Redaktion af Missionsbladet er der foran fortalt. Som dets Redaktør skrev han næsten alt, hvad der stod i Bladet. Studerekammeret i Præstegaarden har været Værksted for en flittigt studerende Præst.

VII.

Enkelte Gange tænkte Oldenburg paa at søge bort, navnlig af økonomiske Grunde, da Embedets Indtægt, naar Kornpriserne var lave, ikke slog til til Familiens Underhold. Planerne med en Disputats hang ogsaa sammen med, at han, ved at opnaa en „Grad“, kunde haabe paa Befordring til et større Embede. I 1833 tænkte Grev Holstein, Holsteinborg, paa at faa Oldenburg til det ledige Kald i Høve-Flakkebjerg. Men det blev ikke til noget, — det er ikke engang sikkert, at Oldenburg selv har vidst derom. Derimod kom der samme Aar fra en Side det ikke var at vente

et Tilbud eller en Forespørgsel angaaende et Embede i Slagelse. Oldenburgs Morbroder Hans Bastholm i Slagelse var svagelig af Helbred og havde i nogle Aar maattet holde Kapellan for egen Regning. Fra 1833 stammer et Brev fra Oldenburg til Onkelen, hvorefter det fremgaar, at denne for Alvor tænkte paa helt at trække sig tilbage fra Embedet og at faa Søstersønnen til Eftermand, dog mod, at denne vilde svare Onkelen en Del af Indtægterne. Men Forhandlingerne bragte intet Resultat. I 1840 var Himmelløv Sognekald ved Roskilde ledigt, og da Oldenburg begynder at længes efter Forflyttelse søger han Kaldet, men uden at opnaa det. Han var heller ikke sikker paa sin Biskops (Mynsters) Gunst, naar det gjaldt Befordring. Han hørte jo til den Kreds Præster, Mynster ikke saa venligt til. Oldenburg havde ogsaa været med i Protesten fra Broderkonventet imod Biskoppens Ritualforslag.

VIII.

26. Maj 1842 døde Oldenburg i sit Hjem, knap 37 Aar gl. efter kort Tids Sygdom, vistnok en Sygdomssmitte efter Sognebesøg.

Han havde ingensinde haft noget stærkt Helbred og i Overgange lidt af Hovedsmerter, Feberanfald, Kopper o. a. Han undskylder en Gang overfor Kierkegaard sin manglende Arbejdslust med sit svage Legemes naturlige Trang til „ved en vis Vegetation at indsamle Kræfter af den rene Luft for til andre Tider at holde bedre ud“. Dertil kom i Perioder en Sindets Nedtrykthed, som skyldtes dels det pekuniære Tryk, som mærkedes næsten hele hans Præstetid, fordi Gaarden gav ringe Udbytte, dels Sorgen over

den førstefødte Søns Død og dels en Tilbøjelighed i hans Sjæls Struktur baade til at undervurdere sine Evner og til at arbejde i Stød. Det sidste forklarer han med, at han „maa helst have bestemte Maal og Opgaver for Arbejdet som Modvægt mod Hang til Modløshed og Afslappelse“. Tanken om en Disputats i 1834 var ham en Hjælp til at faa sine Evner sysselsatte, og Planerne om Udgivelsen af et teologisk Tidsskrift sammen med Kierkegaard i 1839 er ham kærkomne, fordi han dermed vilde faa et Pligtarbejde. Han tager ogsaa straks fat paa Tidsskriftet med stor Iver, peger paa Medarbejdere, redigerer Subskriptionsindbydelsen, samler Abonnenter og omsender de udkomne Hefter, faar Ingemann til at skrive et Digt og skriver selv om Daaben udfra Romerbr. 6. Kapitel. Men i 1840 gribes han af Ængstelse for at have indladt sig med noget, han ikke magter. Han ønsker ikke at være andet end det han er: En jævn, skikkelig Mand, der passer sit. Han forklarer sin egen Natur som en Blanding af det sangvinske og det phlegmatiske, og „duer man ikke til at aande i Æteren befinder man sig bedre i den simple Atmosfære, hvor man er hjemme“. Han vil opgive baade Tidsskriftet og Redaktionen af Missionsbladet. Hans Død kort efter satte jo Slut paa alt Medarbejde og al Virksomhed.

Ved den Bedømmelse, Oldenburg giver af sig selv overfor den fortrolige Ven, ser vi ind i hans Inderste og faar dermed ogsaa Forstaaelse af det stille Vemodsdrag, der er over noget af hans Digtning, ogsaa Salmerne. Han har kendt Sukket i Sjælen men har ogsaa oplevet Herrens søde Trøst.

Menighedens sidste Haandtryk fik han gennem Karetmageren i Sognet, Sevelsen, der hjalp med at vaage over den syge og hørte ham tale om Prædiken og Salmesang, snart i klar Tale snart bevidstløs.

Oldenburgs Grav er paa Sorterup Kirkegaard.

EN SAMTIDIG BESKRIVELSE AF BREGENTVED PAA A. G. MOLTKE'S TID

Af

Georg Hansen.

Indledning.

Efterfølgende Beskrivelse af Bregentved er givet af Præsten Andreas Johan Rehling (1748—90), der var Kapellan i Haslev i Aarene 1771 til ca. 1774, da han blev Præst i Egebjerg i Ods Herred. Herfra forflyttedes han 1786 til Frederiksborg.

Den skildrer Bregentved, saadan som det saa ud paa A. G. Moltke's Tid, og giver foruden en Beskrivelse af selve Slottet en Omtale af Moltke's „Landboreformer“. Sin Interesse har den ved at være et Udtryk for den Maade, paa hvilken man i de „brederede“ Lag saa paa den berømte „Minister“'s Virke i hans Hjem og blandt hans undergivne Bønder.

Beretningen findes paa Sjællands Landsarkiv, i Sjællands Bisparkiv i Pakken „Indkomne Sager fra Ringsted Herred 1733—49“.

Ved Udgivelsen er der foretaget enkelte Ændringer i Retskrivningen. Noterne er indskrænket til det nødtørftigste.

Bregentveds Bygning og Indretning.

Den nuværende Bygning, som forestiller en ordentlig Karre, synes at være opført af en Herre von Urne, hvilket bestyrkes derved, at bemeldte Herres og hans Frues Vaaben, som endnu haves i Behold, har været opsat over Porten indvendig til Borggaarden¹⁾. Denne Herres Navn har været Friderich, som med Stam- eller Slægtsnavnet er udhugget under Vaabenet; men i hvilket Aar, Hovedbygningen er opført, kan ej med nogen Vished bestemmes, dog formodes at saadant er sket midt udi forrige Aarhundrede. Hr. von Urnes Frue har været Karen von Ahrenfeldt²⁾.

Bygningen bestaar ikkun egentlig af een Etage undtagen den nørre Fløj eller Længde, som har to Etager. Udi det yderste af den østre Længde er ogsaa to Etager, som dog ikkun gaar over 4 Fag, hvilke tillige med Hjørnet af nørre Længde forestiller Pavillonon. I østre og nørre Længde, som vender ud til Haven, er de herskabelige Værelser, men i de andre Længder er dels Kamre dels Køkkenet samt Stalden. I bemeldte nørre Længdes anden Etage er et meget velindrettet Kapel, hvorudi Herskabet har en tillukket Stol. Naar det højgrevelige Herskab opholder sig paa Bregentved, saa prædikkes ud i samme om Søn- og Helligdagene. Dette Kapel skal af hans Excellence Hr. General von Løwenørn være indrettet, men er af nuværende høje Ejere meget forbedret³⁾.

I den Tid hans højgrevelige Excellence Hr. Gehejmerraad Greve af Moltke har ejet Bregentved, er Værelserne udi Hovedbygningen forandrede og indrettede efter den nyeste Smag og Kunst. De herskabelige Værelser er overalt forsynede med smukke og moderne Betræk og udzirede med kostbare Skilderier

og Møbler. I Spisesalen findes Portrætter af det ganske højkongelige Hus, som er forfærdigede af de berømteste Mestre, og hans kongelige Majestæts højsalig Kong Frederik den Femtes Buste en Bronze er oprejst paa en net Pídestal af norsk Marmor. Formen til Busten er pouseret af Hr. Saly og Busten støbt af Hr. Gor¹⁾).

Et Kabinet er overalt behængt med de bedste Malerier af adskillige Slags, og desuden er en Gang beklædt med udvalgte Landskabs- og Lyststykker.

Over Porten ind til Borgergaarden er et Taarn, hvorudi er anbragt et Urværk og tvende Klokker til at ringe med, naar Gudstjenesten begynder i Kapellet. Dette Taarn har et Spir.

I Aaret 1750 er de tvende Pavilloner og Frontespicien, som vender ud til Haven, udzirede med Vaser og andre Zirater af Sandsten og ellers i den nærværende høje Ejers Tid sket adskillige Forandringer med de forhen ved Hovedbygningen staaende smaa Bibygninger, som er nedbrudte og andet Steds anbragte, hvorved Gaarden har faaet en bedre Anseende og friere Udsigt.

De til Avlingen og Mejeriet hørende Bygninger støder til Hovedbygningen, men er til dels gamle. Udenfor Gaarden er adskillige Vaaninger opførte, saavel for Forvalteren, som og for en Del Haandværksfolk, og desforuden er et Male- og Stampeværk tæt ved Gaarden, som har Vand i Overflødighed, saavel af den saakaldte Ulsø Sø som og af Ejlemad Sø, af hvilke løber Vand igennem Haven ned til Mølløsøen.

Gaardens Avling²⁾ drives for Ejerens egen Reg-

ning og i den Tid, der ingen Forpagter har været, er sammes Hovedgaards Marker anderledes indrettet. Samme er inddelt i 11 Sædekobler omtrent af lige Størrelse, saa vidt muligt har været. Koblerne er adskilte ved dobbelte Grøfter og paa Volden plantet levende Gærder af Hessel og Hvidtjørn, som staar i god Fremvækst. Af disse Kobler dyrkes aarlig 5, og 6 ligger til Græsgang og hviler.

Det første Aar et Kobbelt indtages, besaas det med Hvede, eller med Rug i Fald Jorden falder noget sandigt. Det andet Aar besaas det med Byg, det tredje Aar med Rug eller Hvede, det fjerde Aar med Havre og det femte Aar ligeledes med Havre. Dog besaas undertiden Brakkoblet med Boghvede, naar Jorden dertil er bekvem, og det tredje Aar, et Kobbelt er under Drift, besaas det og med Ærter, hvorefter igen saas Rug eller Hvede og dernæst Havre. Ved denne Jordens Behandling er sammes Frugtbarhed anseelig formeret. Til Avlingens Drift er Bønder nok henlagte, og samme har ej meget Hoveri at forrette, da al Jorden harves ved egne Heste, og deraf altid holdes 12 Stykker, hvormed saavel pløjes, som og Korn hjemføres.

Hans højgrevelige Excellence Hr. Gehejmeraad Greve af Moltke har ogsaa ladet Hovedgaardsmarkerne ved de øvrige Gaarde udi Grevskabet og Alodialgodserne⁶⁾ indrette saaledes som ved Bregentved, og Forpagterne er efter deres Kontrakter forbundne at harve al Jorden, saavel til Vaar- som til Vintersæden. Samme Indretning er endnu ikke fuldendt ved Juellinge, men saadant sker dog aarlig, da Inspektør Völkers⁷⁾, som har paataget sig Forpagtningen samme Steds, hvert Aar indretter et Kobbelt. Ellers kan endnu

ej forbigaas at anføre, at den nye Indretning ved Hovedgaardens Marker ej er sket ved Bøndernes Hjælp, men for Betaling, hvorved mangfoldige af Grevskabets Husmænd og Inderster har haft Lejlighed at lægge sig noget til Bedste. Ved adskillige Bønderbyers Marker er forbemeldte Indretning allerede indført, og Bønderne befinder sig vel derved. Nogle Bøndergaarde er ogsaa udflyttede paa Overdrevene og deres Marker indrettede paa samme Maade.

Ved Bregentved er ogsaa en anseelig Dyrehave, som næsten er $\frac{3}{4}$ Mil i Omkreds. Den er indhegnet med Enebærstager, og derudi er for nærværende Tid et Antal af 250 Stykker Daadyr. Denne Dyrehave støder til Haven, og af de herskabelige Værelser kan have det behagelige Syn at se disse Dyr gaa i Hobetal sammen.

En herlig Stiftelse har hans højgrevelige Excellence Hr. Geheimeraad Greve af Moltke ved Fundats af 31. Marts 1762 oprettet for Grevskabet og Allodialgodserne ved at hensætte en Kapital af 12000 Rd., hvoraf Renterne aarlig paa Stiftelsens Dag uddeles: til gudelige Bøgers Anskaffelse, som uddeles til Skolerne, til tvende Skoleholdere paa Grevskabet, som forsynede med Herredsprovstens og Sognepræstens Attest om deres Duelighed og Flittighed, nyder den ene 15 Rd., den anden 10 Rd.; til 12 gamle Gaardmænd og 6 gamle Enker, som har været flittige og arbejdsomme; til Pigers Udstyr, som giftes med Gaardmænd og har tjent i 7 Aar paa eet Sted upaa-klagelig; til Præmie for Bønder, som har opført Stengærder og gravet Vandgrøfter med mere deslige⁸⁾.

Det højgrevelige Begravelsessted er i Karise Kirke,

hvortil er et eget Kapel indrettet, som bestaar af en Tilbygning, der er opført af Faxesten. Dette Kapel er forsynet med adskillige Zirater⁹⁾.

Den nuværende høje Ejer har tilkøbt sig en Strækning af nogle Agre ved Faxe, hvorudi brækkes Kalksten, som ikke alene bruges til grundmurede Bygninger, men ogsaa til at brænde Kalk af, til hvilken Ende der er opført ikke langt fra Stenbruddet en Kalkovn, hvorudi kan brændes 600 Tønder paa én Gang. Disse Sten er og af den Beskaffenhed, at deraf kan dannes adskillige Zirater, hvorpaa i Haven ved Bregentved findes Beviser i Henseende til mange smukke Vaser.

For ej at forbigaa, hvad ved Bregentved er at mærke, saa maa endnu tilføjes, at ikke langt fra Gaarden har i forrige Tider staaet en Herregaard, som er blevet kaldet Ahrenfeldtsborg. Samme skal være nedbrudt og dens Hovedgaards Marker lagt under Bregentved i den Tid, da Hr. Friderich Urne har ejet Bregentved og blev gift med Frøken Karen von Ahrenfeldt, som ejede bemeldte Ahrenfeldtsborg¹⁰⁾. Gaarden blev oprettet af tvende Bøndergaarde kaldet Pederstrup, som Procanceler Pontoppidan urettelig anfører under Haslev Sogn¹¹⁾, siden de, da de virkelig eksisterede, sognede til Freslev. Iøvrigt er ved Bregentved et godt Fiskeri, og der haves lige saa gode Karper som ved Gisselfeldt.

Bregentveds Have.

Haven giver Bregentved den bedste Anseende, og udi samme findes de største Beviser paa hans højgrevelige Excellences høje og fine Smag. Haven har i

højestsammes Tid bekommet en anseelig Tilvækst og er mere end dobbelt saa store om forhen.

De bedste og kostbareste Frugttræer findes her i Overflødighed. Gangene er alle forsynede med Hække.

Udi Haven er ogsaa en Lystø, som om Sommeren er udziret med mangfoldige Blomster, og i Kanalen om samme er indrettet en kunstig Fontæne af norsk Marmor, der bestaar af et Middelspring og 4 Delphiner.

Hans højgrevelige Excellence har ladet adskillige Drivhuse indrette til Figener, Ananas, Ferskenes og Blomster, som alle fra Grunden af er opbyggede med Kalksten. Vinranker, Meloner og deslige Gevækster haves og i største Mængde og til anseelig Størrelse.

Disse Indretninger er for den største Del gjort i højsalig Kong Frederik den Femtes Tid og i Anledning af, at højstsamme i 20 Aar for det mindste een Gang om Aaret har fundet Behag udi at benaade dette Sted paa nogle Dage med sin høje Nærværelse.

Det som zirer Haven er de smukke Parterre, hvorudi er opsat mangfoldige Vaser af adskillig Slags Dannelse, som alle efter hans højgrevelige Excellences Anordning er forfærdigede af Faxesten. Naar man kommer igennem Dyrehaven til Bregentved, hvortil en Kørealle af Lindetræer fører, saa kommer man ind i Haven, og paa det første Parterre forefindes en kostbar Statue af hvid italiensk Marmor, som forestiller det sabinske Jomfrurøveri. Ikke langt fra samme er en Banke, som har en Runddel, der er beplantet med Lindetræer. Midt udi denne Runddel er oprejst en meget smuk Statue af Sandsten, som forestiller Flora.

Naar man staar i Midten paa forhen ommeldte Lystø, saa haves den dejligste Udsigt mod Vesten,

da en meget vel indrettet Kaskade falder i Øjnene, som er opført af Faxesten. Neden for samme er en liden Fontæne, og ovenpaa er adskillige Vaser og tvende anseelige Kolonner, altsammen af bemeldte Sten. Bag Kaskaden er et Bassin til at opholde Vandet, naar Vandfald vil have. Bassinet er forsynet med en Mur af Kampesten, og Vandet dertil ledes gennem en lang Kanal, hvis Sider ligeledes er forsynede med en Mur af hugne Kampesten fra Ejlemad Sø, der ligger tæt udenfor. Det som langt overgaar alle andre Zirater i Haven er den opførte prægtige Obelisk, højsalig Kong Frederik den Femte til evig Ihukommelse. Dette Monument er oprejst paa det højeste Sted i Haven og i lige Linie med Kaskaden, saa at samme ogsaa fra den tit ommeldte Lystø kan ses. Monumentet bestaar af bare Faxesten og er udsiret med adskilligt Billedhuggerarbejde.

Paa den østre Side af Obelirken er anbragt højsalig Kongens Portræt af hvid italiensk Marmor, hvorunder læses følgende Inskription:

Friderico V
Regi Daniæ et Norvegiæ
Patri, Patriæ
Pio, Benigno, pacifico
Domi, forisque glorioso
Publice privatimque amabili¹²⁾

Og paa den vestre Side er højsalig Kongens Navn ogsaa i hvid italiensk Marmor udhugget, hvorunder læses følgende:

In hoc Secessu
Regis optimi
Donatione Carissimo

Præsentia annua illustrato
 Pietatis Fidei Grati animi Causa
 F. C.

Adamus Gotlob Comes de Moltke¹³⁾

A. C. CIOIOCCCLXXII

som giver til Kende, hvad der har bevæget hans
 højgrevelige Excellence til at lade Obeliskens oprejse.

Ved Porten til Haven er oprettet adskillige Piller,
 som er forsynede med Vaser.

Her følger et Afsnit om Bregentveds Ejere siden 1630, det
 siger intet ud over Trap og udelades derfor.

Om nedlagte Herresæder.

Udi Skoven Temstrup har ligget et lidet adeligt
 Sæde, som i ældre Tider har tilhørt de Krognosser,
 Holker og Pors. Af den sidste er Kalken, som bruges
 i Haslev, saavel som Prædikestolen, skænket. Hans
 Navn og Vaaben ses nu paa samme Prædikestol, som
 siden, da den var forfaldet, er repareret af Christian
 den Fjerde, hvis Navn en Ciffre findes paa Ryg-
 stykket. Denne Gaard afbrændte siden og kom, ved
 hvad Lejlighed vides ikke, under Eskildstrups Ejere,
 som paa den afbrændte Plads har opbyggt en Skov-
 fogedgaard. Grev Moltke, som siden blev Ejer af be-
 meldte Eskildstrup og igen solgte den til Monsieur
 Johan Saaby, forbeholdt sig denne anseelige Skov-
 part og smukke Græsmarker¹⁴⁾.

I Troelstrup By findes og Rudera af en Herregaard
 Trogilstrupgaard. Kældere, Haveplads og Udkørsel over
 en Bæk er endnu meget kendelig; den Mængde af-
 brændte Mursten, som endnu findes paa Pladsen, gi-
 ver Formodning om, at Bygningen har været tem-

melig anseelig. Omtrent Aar 1570 blev den beboet af Frøken Johanne Oxe. Det formodes Magister Ryge i Peder Oxes Liv og Levned giver herom nogen videre Oplysning¹⁵⁾. Noget herfra staar en Bondegaard, som formodentlig er opstaaet af den forriges Ruiner, samme skylder 14 Tdr. Hartkorn. Til Gaarden ligger desuden en smuk lille indhegnet Skov.

Paa Troelstrup Gade ligger en stor Sten, paa hvilken findes nogen næsten aldeles udslidt Runeskrift.

Beretningen slutter med en Liste over Præsterne i Haslev, der svarer til Wibergs, og som derfor udelades.

NOTER

- 1) Friderich Urne, der ejede Bregentved 1630—58 (d. 1658), har utvivlsomt bygget den nuværende Kirkefløj, mens den øvrige Del af Slottet blev stærkt ombygget ved Midten af 18. Aarh. (Om Bygningshistorien se „Danske Herregaarde ved 1920“ ved Bobé m. fl. I, S. 426 ff. og Trap: Danmark, sidste Udg. III, 153).
- 2) Karen von Ahrenfeldt, Friderich Urnes Enke, solgte 1668 Bregentved til Ove Juel til Villestrup.
- 3) Overkrigssekretær Poul Løvenørn, d. 1740, ejede Bregentved 1731—40.
- 4) Jacques-Francois-Joseph Saly (1717—76) er den berømte franske Billedhugger, der skabte Frederik den Femtes Rytterstatue paa Amalienborg Plads og Pierre Gor, den italienske Støbemester, der udførte samme i Bronze.
- 5) Om Moltkes Landbrug og Landbrugsreformer henvises til „Sorø Amts Aarbog“ 1917, S. 95 ff. (se ogsaa „Fra Arkiv og Museum“ III, 244 f.)
- 6) Allodialgodserne til Bregentved var Thurebyholm, Juellinge Tryggevælde og Sophiendal.
- 7) Völkers, Inspektør og Forpagter paa Grevskabet Bregentved, en fremragende Landmand i sin Tid, der indførte det hollandske Koppelbrug paa Bregentved.

- 8) Et saadant Legat nævnes ikke i „Repertorium over Legater og Stiftelser“ (II. Kbh. 1896, S. 256) under Haslev Sogn, derimod nævnes en Række andre Legater.
- 9) Bygget 1766—69 efter Tegning af den berømte Arkitekt Harsdorff.
- 10) Iflg. „Danske Herregaarde ved 1920“ udskilte Karen von Ahrenfeldt nævnte Gaard fra Bregentved. Den blev senere atter lagt under Bregentved.
- 11) Pontoppidans Atlas 3. Bd. Kbh. 1767 S. 49.
- 12) For Frederik den Femte, Danmarks og Norges Konge, Fædrelandets Fader, den kærlige, gode og fredsommelige, hjemme og ude berømmelige, offentlig og privat elskværdige.
- 13) Paa denne Sommerresidens, en dyrebar Gave fra den allerbedste Konge, og som er gjort berømmelig ved dennes aarlige Besøg, lod Adam Gotlob, Greve af Moltke, rejse dette Minde (F. C. o: fieri curavit) af Kærlighed, Troskab og taknemmeligt Sind. Aar efter Christi Fødsel 1772.
- 14) 1747 købte Grev A. G. Moltke Eskildstrup af senere Gehejmerraad V. Bjerregaard og solgte den igen 1751 til P. Neergaard til Ringsted Kloster, der igen — 1755 — solgte den til sin Svoger, Johan Saaby.
- 15) Det synes ikke at være Tilfældet. Iflg. Breve 11/5, 3/6, 30/6 1567 begærede Peder Oxe Troelstrup By til Mageskifte for forskellige Gaarde. Troelstrup By ejedes da af Claus Daa, der 1567 afstod den til Kongen. (Kancelliets Brevbøger).

SMAASTYKKER

Af

A. Rønnekilde Nielsen.

Tyendemarked paa Slagelse Fisketorv.

I adskillige danske Købstæder var man i ældre Tid to Gange om Aaret, den 1. Maj og den 1. November, Vidne til det nu hedengangne Folkelivsbillede, *et Folkemarked*, ogsaa kaldet *Tyendemarked*.

Sidst saa man nok et Folkemarked i Jylland; men her i Amtet mindes ældre Folk det baade fra *Ringsted* og *Slagelse*.

Paa en levende Maade fortalte en gammel Husmand mig om dette Marked i sidstnævnte By, som han selv havde oplevet det, og jeg gengiver det i det følgende omtrent med hans egne Ord og i hans egen Fortællemaade:

— En *Novemberdag* havde jeg ingen Plads. „Hvad vil du nu?“, sagde man til mig, „nu du ingen Plads har“. „Aah! Det blæser jeg da paa“, svarede jeg; for jeg havde min Sommerløn paa Lommen og var klædt godt paa. En stor og stærk Kleppert var jeg, og jeg vidste, at Folk saa mig an for at kunne tage et godt Tag.

Jeg gik da til *Slagelse* og stillede til *Tyendesalg* paa Fisketorvet.

Her stod i een stor Flok Karlene og i en anden Pigerne.

Alle var iført deres bedste Tøj. Pigerne stod i deres tykke, hjemmegjorte Klæder med Tørklæde om Hovedet, og de fleste Karle i blaat Vadmestøj og Hue med Øreklapper.

De fleste — baade Karle og Piger — havde Sko eller Støvler paa Fødderne; men nogle mødte op i deres Trætøfler, det var jo ikke alle, der var lige velhavende.

Alle havde vi vore Træsko og vor *So* (d. v. s. Tøjbylt) under Armen, og de fleste stod med Skudsmaalsbogen i Haanden.

Vi saa ikke alle lige godt ud i Klæderne og var heller ikke lige kønne. Lige store og stærke, vimse eller snille var vi heller ikke. Husbondene gik derfor omkring og saa os an, tittede ind omkring i Flokken og gloede op og ned ad os, som var vi en Flok Kvæg eller Pattegrise.

Naar der nu var et Stykke Tyende, hvis Udseende en Bonde syntes om, da sagde han f. Eks.: „Har du ingen Plads?“

Vedkommende svarede: „Næh“.

„Vil du tjene mig?“

„Ja“

„Maa jeg se din Bog?“

Var der saa en tidligere Husbond, der havde skrevet, at man var langsom til Arbejdet, lidt løs paa Tøjet eller rap i Kæften, fik vedkommende Karl eller Pige gerne Bogen tilbage, og Bonden gik til den næste. Dengang havde nemlig en Husbond Lov til at skrive om ens Opførsel i Skudsmaalsbogen.

Syntes Bonden om, hvad der stod, og om ens

Optræden og hele Person, da blev det i Reglen først opklaret, i hvilken By han boede. Undertiden bød han da en Løn, som Tyendet tog imod; men somme-tider kunde det nok lade sig gøre at forlange lidt mere, uden at Bonden blev gal og gik til det næste; maaske slog han til med det, man forlangte, men til andre Tider pruttedes der om det, inden man blev enige.

Omtalte Novemberdag „solgte jeg mit Skind“ til en Bonde ned ad Vollerupkanten til, og han gav mig en Daler i Fæstepenge. Mig fæstede han alene efter mit gode Udseende og paa mit glatte Ansigt; for min Skudsmaalsbog laa henne hos *Fæstekvinden i Smedegade*, og Bonden sagde til mig, at jeg skulde gaa hen og hente den og komme tilbage og faa skrevet i den.

Jeg gik ogsaa, men — hvad sker — da jeg kom ud hos Fæstekvinden, stod der netop en Mand, der skulde have en Karl, og hun sagde til ham: „Der er lige en Karl for dig!“ Han saa op og ned ad mig og spurgte, om jeg vilde tjene ham, om jeg var vant til at bruge Heste o.s.v., og saa fremdeles. Han var ude fra Brænderigaarden ved Slagelse; han vilde give ikke saa lidt mere, end jeg var fæstet til hos Bonden fra Vollerup, og jeg slog til. Men jeg var nu i en slem Knibe; for jeg havde faaet Daleren af den anden, og jeg kunde ikke komme uden om, at han havde fæstet mig, om ogsaa jeg virkelig var gaaet til ham og havde budt ham den igen. Jeg tav derfor helt stille med det og beholdt Daleren. Der blev heller aldrig noget ud af det.

Paa Folkemarkedet i Slagelse var der samme Dag en Bonde fra *Vemmeløse* ved Dalmose, der

fæstede en Karl. Det var en Mand, der ingen Karl kunde have, fordi han var en Fremskridtsmand, der forlangte at faa fejet i sin Stald. Paa alle andre Maader var det et godt Sted at være; men i de Tider var det ikke Skik og Brug at bruge Kost i Stalden. Man rodede sædvanligvis kun det værste Skidt ud med en Skovl. Men Karlen, der denne Dag lod sig fæste til dette Sted, overvejede fornuftigt med sig selv: „Skidt med det! Naar jeg gaar og fejer i Stalden, kan jeg da ikke bestille noget andet saa længe“.

Færgesfart og „Bro“ fra Agersø til Stignæs i gamle Dage.

I gamle Dage, da man hverken havde Postdamper eller Motorbaade i daglig Forbindelse til Skælskør Købstad, gik en meget stor Del af Samkvemmet mellem Agersø og Omverdenen over Ruten *Agersø Bro* (nu Havn) til *Skovbroen* ved den sydlige Ende af *Stignæs Skov*.

Om alt dette fortæller en 97-aarig Mand, født 1847, meget tydeligt:

— Skovbroen, der nu til Dags er en lang Bro, slaaet ud af Pæle og Brædder, bestod i tidligere Tider kun af nogle store runde Sten, der var lagt paa Række et lille Stykke ud i Vandet.

I det nuværende Skovfogedhus, i Skovens sydlige Ende, boede i min Ungdom *Anders Skovfoged*, som tillige var *Færgemand*.

Til Hjælp ved Færgesfarten havde han sine to Sønner, *Rasmus-* og *Per Andersen*.

For en Betaling af en Rigsort = 48 Øre gjorde Færgemanden Turen fra Skovbroen ved Stignæs Skov

til Agersø Bro. Bestilte de rejsende ham til at vente ovre paa Agersø, beregnede han sig desuden lidt Ventepenge.

Anders Skovfoged og hans Sønner var kendte for at være meget søvante og dristige Færgfolk. I Storm eller stille, Nat og Dag kunde Folk altid regne med at blive sat over til *Agersø* og *Omø*. Meget af denne Grund var det vel, at dette Færgested blev saa stærkt benyttet, og at Færgfolkene kunde lægge Penge op.

I en ret ung Alder fik Anders Skovfogeds ene Søn, Per Andersen, Gaard i *Nored*, og Rasmus passede derefter i mange Aar ene Færgefarten for sin Far, skønt han vist næppe var helt tilfreds i Tjenesten. For de indtjente Færgepenge — klagede han — maatte han aflevere til Faderen; og Passagererne gav næsten aldrig Drikkepenge.

Da imidlertid Anders Skovfoged afgik, overtog Rasmus Færgefarten for egen Regning, og efter Aars Forløb kunde *han* købe Gaard paa *Agersø* — en god Gaard paa nogle og fyrretyve Tønder Land for den overkommelige Pris af 300 Rgdlr. og mod at give Sælgeren, en gammel Ungkarl, Opholdet til hans Dødedag.

En anden i Nutids Øjne ejendommelig „Færgefart“ fortjener at nævnes:

Helholmølleren sejlede, saafremt Vejret tillod det, to Gange om Ugen over under Klinten ved *Holten* og lagde til under Edvard Andersens Lod (nuværende Ejer) tæt ved den Opkørsel, der her er skraas opad Klinten. Til dette Sted kom da Holtenboerne kørende eller bærende med Sæd til Mølle, og *Helholmølleren* fik den om Bord i sin Baad, sejlede

hjem med den og kom efter nogle Dages Forløb tilbage med den formalede Sæd.

Over Isen.

Livlig Baadfart har der altid været fra Agersø og Omø til Stignæs Kyst samt til Øernes Købstad, Skælskør; men det indtraf med strenge Vintre, saa Øboerne kunde færdes over Isen paa Agersøsund.

Isen kunde være sikker overalt; men det var gammel Erfaring, at Isen dannede den sikreste „Bro“ i lige Flugt fra *Agersø Bro (Havn)* til *Batteriet ved Nordenden af Stignæs Skov*.

Laa der Sne paa Markerne, og Øboerne kom kørende i Kaner over Isen fra Agersø Bro til Batteriet ved Skoven, saa fortsatte de i lige Flugt over Fladvandet til *Mindeshoved* og videre skraas op over Markerne til *Nored* op forbi J. P. Mikkelsens (nuværende Ejer) Gaard ned til Isen paa *Skælskør Fjord* og ind ad denne til *Købstaden*. Hele Læs Sæd og Kul har Øboerne paa Slæde eller Vogn kørt over Isen til og fra Skælskør.

Sjældent skete der under denne Færdsel over Isen *Drukneulykker*. Kun naar yngre Mennesker ikke regnede med de ældres Erfaringer, gik det galt. Saaledes var et Par unge Mennesker, en Søn og en Karl fra en Gaard paa Magleby Mark, en streng Vinterdag gaaet over Isen til Agersø med en Hund, som nogen Familie af dem derovre paa Øen skulde have. Godt kom de til Agersø, og da de skulde ad Hjemvejen, fulgte Manden, de havde besøgt, dem paa Vej et Stykke ud over Isen og formanede dem ved Afskeden at fortsætte i lige Flugt over Isen til Batteriet ved Stignæs Skov.

Men ak! da de unge Menneskers Følgesvend fra Agersø et Øjeblik efter drejede sig om for at se efter dem, da var de forsvundet, og — et Par Aalestangere, der gik paa Isen et Stykke nord oppe, raabte til ham: „Dem er der aldrig mere nogen, der faar at se; de gik i en Vindvaage, og Strømmen førte dem ind under Isen med det samme“.

De unge Mennesker var vejet af fra den anviste „Vej“ over Isen for at skyde Genvej hjem.

Og Dagen efter kørte Øboerne over Isen fra Batteriet paa Stignæssiden til Agersø Bro med hele Læs Kul!

Lidt om et Sygehusophold i gamle Dage.

Naar man ser, hvad der i vore Dage bliver gjort for syge Mennesker, og ser de Hospitaler, der staar til Raadighed og stadig bygges, da virker det overvældende at høre, hvad den fuldt troværdige Mand, pens. Statsbaneformand Sørensen, Slagelse, født i *Ringsted* 1858, opvokset i Kværkeby, har at fortælle om en Kur, han gennemgik i 1870erne paa *den gamle Sygestue i Ringsted*, medens han tjente som fattig Karl paa en større Gaard i *Kværkeby*.

— En Dag fik en Rem paa Tærskæværket fat i mit højre Trøjeærme og trak Armen rundt med Remskiven.

Da de fik standset Maskinen, kunde de nok se, at den ikke var helt gunstig med mig, og sendte Vogn til Ringsted efter Doktoren. Da han kom, sagde han: „Ja, Armen er brækket to Steder, baade i Over- og Underarm. Vi maa hellere faa Knægten paa Sygestuen“. Og jeg kom paa Vognen til Byen sammen

med Doktoren. Han sad rart i sin behagelige *Doktorstol*, der hang i Remme, medens jeg — hvor gjorde det ondt i min Arm — sad og hoppede paa det haarde Sædebrædt.

Da jeg kom til Sygestuen, blev jeg klædt af og lagt i Seng, men fik Lov at beholde min Skjorte paa samt en blaa, linned Trøje, som jeg havde uden paa Skjorten.

Om Underarmen blev der lagt en Skinne, og Overarmen blev snøret med et Bind, hvorefter Armen med bøjet Albueled blev lagt op paa en Briks ved Siden af Sengen. I den Stilling skulde jeg saa ligge i de Uger, det vilde vare, til Armen var groet sammen.

Om Middagen fik vi hver Dag lidt varm Middagsmad. Vore øvrige Maaltider bestod af et Par Rundtennommer Rugbrød med skrabet Fedt og lidt Ost hist og her.

At vi ikke levede saa fedt, det kunde endda være. Det værste var det snavsede Tøj, jeg maatte blive ved at ligge i. Da der var gaaet en 14 Dages Tid, kunde jeg næsten ikke opnære mig mere for Kløe; jeg havde faaet Lus. Jeg kunde med den raske Haand fange lige saa mange Lus, det skulde være; der blev alligevel længer jo flere.

Min blaa Trøje, jeg havde uden paa Skjorten, havde de klippet Ærmet af den daarlige Arm ved Skulderen; det var da ogsaa blevet omtrent helt ødelagt i Forvejen i Tærskemaskinens Rem. Men saa var der paa Sygestuen een Patient til foruden mig; ham fik jeg til at skære den blaa Trøje helt af mig, og det var utroligt, hvor det lettede at faa den stramme Trøje af. Skjorten var anderledes vid, saa jeg meget bedre kunde komme til at klø mig.

Undertiden kom Doktoren paa Sygestuen; men han nøjedes med at skæve til mig og sagde blot: „Naa, det gaar nok godt med den unge Mand“, hvorpaa han gik hen ved Vinduet og saa paa Potteblomster sammen med Bestyrerinden. Vinterdage var det, og der stod altid en hel Kasse Tørv ved Siden af Kakkelovnen; men den var der laaset for; ellers kunde den Patient, der gik oppe, nok somme Tider have tændt lidt op.

Ugerne i Sengen fik imidlertid ogsaa en Ende for mig; og jeg kom igen ud i min Plads; men det kneb mig til at begynde med at faa Bevægelse i den daarlige Arm. Den Gang var der ikke ikke noget, der hed Massage. Det fik jeg kun ved at bruge Armen til Arbejde.

Engang var jeg ude at flytte en Plag og fik da Tøjret viklet om den syge Arm; jeg troede, at Plagen havde rykket Armen fra Kroppen, saa ondt gjorde det; men bag efter var jeg glad for det; for Senerne var blevet strakt ud, saa jeg kunde rette Armen mere, end jeg ellers havde kunnet.

En anden skrap „Massage“ var det, da jeg kom ud at pløje en Mark, hvor der var en Masse Sten. Sikken et Nyk det gav i Armen hver Gang, Ploven ramte en Sten, men efterhaanden blev den da bedre og bedre. Lidt kroget er Armen den Dag i Dag, og de to Underarmsben er groet sammen, saa jeg ikke kan dreje min højre Haand rundt, ikke vende højre Haandflade opad som andre Mennesker.

EFTERSLÆT TIL
„KONGENS VILDTBANE“
(AARBOG 1939)

Af

Fritz Jacobsen.

Efter at jeg i Aarbog 1940 oplyste om Tilstedeværelse af en Vildtbanepæl, som ikke fandtes i Fortegnelsen i Aarbog 1939, er flere Pæle kommet for Dagens Lys, to af dem endda i bogstavelig Forstand.

Gdr. Peter Hansen, Bromme, gjorde mig opmærksom paa, at der i Gdr. Laurits Nielsens Have, „Søgaard“, Bromme Sogn, findes Topstykket af en Pæl, men kun med Indskriften „F 5“.

Fra Louis E. Grandjeans Bog, „Terløse“, fik jeg Oplysning om, at der ved Terløsegaard findes den øverste Halvdel af en Vildtbanepæl med Indskriften F 5 — SA — WB — 1762 — N 16.

Endelig er der de ovenfor fremhævede to Pæle. Under Vejarbejder ved Hulebæk ved Hjørnet af Kastrup Dyrehave er i Sommeren 1943 fundet en Vildtbanepæl som Overligger ved en Stenkiste. Den havde Indskriften F 5 — A/ S — A \B — 1762 — N 18. En lignende Pæl, Nr. 23, blev fundet under Vejar-

bejde samme Sted i Sommeren 1944, og begge Pæle er nu opstillet ved Vejen.

Fundet af disse to Pæle er mig elskværdigt meddelt af S. Rasmussen, Sandvedvej, Fuglebjerg, sammen med den Oplysning, at der indtil 1913 stod to Vildtbanepæle ved Indkørselen til Kancelliraad Jørgensens Gaard, Sorøvej, Fuglebjerg. Den ene (Nr. 25) staar nu i Haven ved Sognefogedgaarden i Høve (se Aar-bog 1939), og den anden blev ført til „Oldebjerggaard“.

Ved Selvsyn konstaterede jeg i Sommeren 1944, at der ved Gaarden findes en Stenpæl, som godt kunde se ud til at være den nederste Halvdel af en Vildtbanepæl; men da der ikke findes Spor af Indskrift paa den, tør jeg ikke med Sikkerhed fastslaa dens Berettigelse til at komme med i „Samlingen“, i hvilken den ogsaa — paa Grund af det manglende Nummer — vilde være uden synderlig Interesse.

REGNSKABET

Indtægt.

1. Kassebeholdning 1942.....	Kr. 369 74
2. Kontingent:	
469 Medl. à Kr. 3,00	
13 — à Kr. 1,75	
1 — à Kr. 50,00	
1 livsvar. Medlem	Kr. 1479 75
3. Salg af ældre Aarbøger.....	Kr. 33 00
4. <i>Tilskud:</i>	
Banker og Sparek.....	Kr. 410 00
Statstilskud.....	Kr. 155 00
" (Jessens Bog).....	Kr. 1047 97
	<hr/>
	Kr. 1612 97
5. Refunderet Porto	Kr. 111 60
6. Renter.....	Kr. 6 96
7. Laan.....	Kr. 500 00

Kr. 4114 02

Banken f. Slagelse & O....	Kr. 71 90
Giro.....	Kr. 29 60
Kontant Beholdn.....	Kr. 41 04
	<hr/>
	Kr. 142 54

Gæld til Sorø Sp.- og Laanek..... Kr. 500 00

1943

Udgift.

1.	600 Aarbøger	Kr. 1170 36	
	600 Skolehist.	Kr. 1903 86	
			Kr. 3074 22
	Forfatterhonorar	Kr. 223 00	
	Danmarks Riges Breve	Kr. 136 18	
2.	Danmarks hist. Fællesforen.	Kr. 27 62	
3.	Administration:		
	Kasserer og Sekretær	Kr. 150 00	
	Porto m. m.	Kr. 184 35	
	Udbringn. af Aarb.	Kr. 23 20	
	Annoncer	Kr. 79 74	
	Rejseudgifter	Kr. 16 50	
	Revisionslon	Kr. 20 00	
			Kr. 473 79
4.	Diverse Udgifter:		
	Sommermødet	Kr. 20 80	
	Udg. ved Opt. af Laan	Kr. 4 11	
	Repræsentanthonorar	Kr. 8 00	
	Girokontoret	Kr. 3 76	
			Kr. 36 67
5.	At overføre til næste Aar	Kr. 142 54	
			Kr. 4114 02

Nærværende Regnskab er gennemgaaet og de anførte Beløb er sammenlignet med de vedlagte Bilag. Intet fundet at bemærke. Kassebeholdningen pr. Dato Kr. 104,77 er os forevist.

p. t. Slagelse, 17/11 1944.

K. Kæstel.

C. C. Frederiksen.

Samfundets Bestyrelse.

Meddelelse til Samfundets Medlemmer.

Aarsmødet var fastsat til 8. Oktober i Sorø, men paa Grund af Forholdene er det udsat indtil videre.

Samfundet kan glæde sig ved støt Fremgang i Medlemstallet. 1940 havde det 385 Medlemmer, 1941 419, 1942 454, 1943 484 og ved Udgangen af 1944 530 Medlemmer.

Kurven viser stigende Interesse for Sagen, og Samfundets Repræsentanter udfører et godt Arbejde for at øge Medlemstallet. Under de nuværende Forhold med stigende Priser paa den tekniske Fremstilling af Aarbogen, er det nødvendigt, at Fremgangen fortsættes, og vi anmoder samtlige Medlemmer hjælpe til, at dette kan ske.

Da Samfundets Kasserer i Aar ikke faar Lejlighed til at fremlægge Regnskabet ved et Aarsmøde, har vi denne Gang ladet det trykke i Aarbogen.

Bestyrelsen.

BESTYRELSEN:

Amtmand *V. Topsøe*, Sorø, Formand.

Arkitekt *Erlangsen*, Korsør.

cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Charlottenlund.

Overlærer *J. Heltoft*, Haslev.

Lærer *Fritz Jacobsen*, Slagelse, Kasserer og Sekretær.

Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted.

Adjunkt *P. Kierkegaard*, Herlufsholm.

Gdr. *Johs. T. Christensen*, Vollerup.

Lektor, Dr. phil. *P. Helms*, Sorø.

REPRÆSENTANTER:

Førstelærer *M. A. Ebbesen*, Stignæs.

Kunstmaler *Steen Danielsen*, Bisserup.

Musiker *Laurits Hansen*, Ringsted.

Lærer *J. G. Høgsvig*, Bistrup.

Sognepræst *A. Lambert-Jensen*, Kvislemark.

Førstelærer *L. P. Larsen*, Høve.

Gdr., Sogneraadsmnd. *Sigfred Petersen*, Spjellerup.

Lærer *H. C. Hansen*, Sneselev.

Lærer *Bruun Simonsen*, Vigersted.

INDHOLD AF XXXII. BIND

	Side
Den gudelige Bevægelse i Sydvestsjælland. Af Sognepræst A. Lambert-Jensen, Kvislemark	3
Træk af Vollerupgaard's Historie. Af Gaardejer Johs. T. Christensen, Vollerup	24
Hoveriforeninger. Af Lærer Fritz Jacobsen, Slagelse	51
Theodor Wilhelm Oldenburg. Af Biskop Paul Oldenburg	70
En samtidig Beskrivelse af Bregentved paa A. G. Moltkes Tid. Af Forfatter Georg Hansen, Bredetved	86
Smaastykker:	
Tyendemarked paa Slagelse Fisketorv. Færgefart og „Bro“ fra Agersø til Stignæs i gamle Dage. Lidt om et Syge- husophold i gamle Dage. Af A. Rønnekilde-Nielsen	97
Efterslæt til „Kongens Vildtbane“ (Aarbog 1939). Af Lærer Fritz Jacobsen, Slagelse	106
Regnskabet 1943	108
Meddelelse til Samfundets Medlemmer	110
Bestyrelse og Repræsentanter	111
Indhold	112

